

AANHAKEN WAAR HET KAN, EIGEN(ZINNIG)HEID WAAR GEPAST

ONTWIKKELINGEN IN DE RECHTSWETENSCHAP EN DE VISITATIE ERVAN

Overkoepelend rapport in het kader van de visitatie rechtswetenschappelijk onderzoek, 2016-2017
Prof. dr. Willem van Genugten, juni 2017

In 2016 is het onderzoek van de juridische faculteiten¹ Nederland geëvalueerd en beoordeeld. In tegenstelling tot eerdere visitaties was er ditmaal niet een enkele landelijk commissie die het juridisch onderzoek visiteerde, maar is er in onderlinge overeenstemming van de decanen van de juridische faculteiten voor gekozen om van de in het VSNU Standaard Evaluatie Protocol geboden mogelijkheid gebruik te maken afzonderlijke commissies voor elke juridische faculteit in te stellen. Een belangrijke reden voor deze aanpak was gelegen in de behoefte aan een diepgaandere reflectie zowel op de concrete onderzoeksresultaten, als ook op de individuele onderzoeksprofielen en onderzoeksstrategieën, wat van een landelijke commissie teveel gevraagd zou zijn. De Raad van Decanen Rechtsgeleerdheid heeft prof. mr. dr. Willem van Genugten gevraagd als schakel tussen de verschillende commissies op te treden om de gelijkheid in evaluatie en beoordelingen te bevorderen. Hem is tevens gevraagd om te reflecteren op de uiteindelijke bevindingen van de commissies en te schetsen hoe het universitaire rechtswetenschappelijk onderzoek er nationaal en internationaal voor staat, wat daarbinnen de meest opvallende ontwikkelingen zijn en hoe de discipline zich positioneert naast en tegenover andere relevante disciplines binnen de academie. Van Genugten kreeg daarbij de ruimte om dit vanuit zijn eigen, door kennis en ervaring onderlegde, visie te doen. Zijn bevindingen en reflectie zijn neergelegd in het onderhavig rapport.

De Raad van Decanen heeft met genoegen kennisgenomen van dit rapport. De Nederlandse rechtswetenschap heroriënteert zich voortdurend in verband met zowel wetenschappelijke als maatschappelijke ontwikkelingen. Daarbij reflecteert zij op de methoden van het juridisch onderzoek, waarbij zij ook oog heeft voor methoden en inzichten van andere disciplines om haar eigen inzichten te verdiepen en te verbreden. Tegelijkertijd is de rechtswetenschap doordrongen van haar maatschappelijk functie. Zij levert een niet te missen, kritische bijdrage aan de versterking van de rechtsstaat binnen de moderne samenleving.

Het voorliggende rapport van prof. Van Genugten levert de faculteiten Rechtsgeleerdheid praktische handvatten voor het lopende debat over de manier waarop de rechtswetenschap zich binnen het universitaire bestel en daarbuiten zowel nationaal als internationaal moet door ontwikkelen en zich nog sterker op de kaart kan zetten.

Namens de Raad van Decanen Rechtsgeleerdheid

Prof. mr. dr. A.M. Hol
voorzitter

---

1 Aan de Universiteit Utrecht is Rechtsgeleerdheid een departement en onderdeel van een bredere faculteit.

Aanpak en woorden van dank

Wie ervoor open stond kan het niet zijn ontgaan: er is de afgelopen decennia veel gepubliceerd over de vraag wat de rechtswetenschap tot wetenschap maakt en welke meetmethoden en onderliggende kwaliteitsindicatoren daarbij horen. Onderliggende vragen: wat kunnen de rechtswetenschap en haar visitatoren leren van andere disciplines en over welke specifieke wetenschappelijke kwaliteiten en meetinstrumenten beschikken zij?

Dit rapport is niet bedoeld om te reflecteren op de stand van dit debat, als er al een specifieke stand is. Wel wil het daaraan bijdragen door van onderop observaties aan te dragen, voortkomend uit mijn rol als landelijk reviewer/coördinator van de visitatie rechtswetenschap 2016-2017 en als waarnemer bij de visitatiebezoeken – Tilburg uitgezonderd. Ook bouwt het voort op discussies binnen en de eindrapporten van de negen facultaire, decentrale visitatiecommissies, tezamen de kern vormend van het visitatiesysteem waarvoor dit keer is gekozen. Met dat systeem – waarover meer in par. 1.1 – hebben de decanen van de negen juridische faculteiten gekozen voor een aanpak waarbij het accent niet, of minder dan voorheen, ligt op onderlinge vergelijking, maar veeleer op de mate waarin de faculteiten op de kernthema's wetenschappelijke kwaliteit, maatschappelijke relevantie en vitaliteit hun zelfverklaarde ambities waarmaken.

Ook dit rapport is niet geschreven om faculteiten te ranken. Het primaire doel is inzicht te geven in de stand van de rechtswetenschap en deze terloops te positioneren naast en te midden van andere wetenschappelijke disciplines. Ik heb daarbij gekozen voor een helikopterblik, waarbij ik inga op het visitatieproces en op het onderzoek en onderzoeksbeleid van de faculteiten, zoals beoordeeld door de negen commissies, terwijl ik daaruit eerder de gemeenschappelijkheden destilleer dan de verschillen.

Daarbij ben ik mij ervan bewust dat ik mezelf bij het schrijven dit rapport niet 'thuis heb kunnen laten'. Sterker: de decanen hebben mij gevraagd mijn ervaring als decaan, onderzoeksleider en onderzoeker in te brengen. (Zie annex voor mijn cv.) Wel heb ik de voorzitters van de negen commissies (zie par. 1.2.1 voor hun namen) alsook een tweetal oud-decanen van juridische faculteiten die nauw betrokken waren bij de voorbereiding van de visitatie – de professoren Rick Lawson (Leiden) en Corien Prins (Tilburg) – gevraagd mee te lezen met het concept-rapport, om ervan verzekerd te zijn dat hetgeen ik schrijf draagvlak heeft en vanuit het beoordelaarsperspectief als reëel wordt herkend, overigens zonder dat ik hen heb gevraagd het met alles eens te zijn. Ik ben allen zeer dankbaar voor hun inbreng.

Dit rapport werkt zonder voetnoten, maar alles is zo nodig traceerbaar. Verder komen regelmatig elementen uit de beoordelingsprotocollen aan de orde, die ik echter in verband met de leesbaarheid van het rapport doorgaans samenvat in mijn eigen woorden en met weglating van voor dit rapport minder relevante nuances. Aan die aanpak kunnen echter 'geen rechten worden ontleend': mocht het op protocollaire fijnzinnigheden aankomen, dan gelden de originele teksten.

INHOUDSOPGAVE

Rode draad en aanbevelingen	1
1. HET VISITATIEPROCES	4
1.1 Het raamwerk	4
1.2 De feitelijke uitvoering van de visitatie	5
1.2.1 Negen commissies en hun ondersteuning	5
1.2.2 Afstemmingsoverleg	6
1.2.3 Wat moest er worden beoordeeld?	7
1.2.4 Hoe ging het beoordelen praktisch in zijn werk?	8
2. DE STAND VAN DE RECHTSWETENSCHAP	11
2.1 Vraagstuk-gedreven en 'ertoe willen doen'	11
2.2 Methoden-pluralisme	12
2.3 Variëteit in publicatievormen en fora	13
2.4 Maatschappelijke relevantie	13
2.5 Internationalisering	15
3. HET ORGANISEREN VAN RECHTSWETENSCHAPPELIJK ONDERZOEK	15
3.1 Programma's en groeps grootte	15
3.2 Inzet van promovendi	16
3.3 Sturingsinstrumenten	17
3.4 Interactie tussen inhoud en organisatie	18
4. KWALITEIT EN KWALITEITSMETING: REFLECTIES OP ENKELE INDICATOREN	19
4.1 Externe onderzoeksubsidies	19
4.2 Derde-, Vierde- en Vijfde-Geldstroomonderzoek	20
4.3 Externe <i>peer review</i> en beoordeling door redacties	20
4.4 Impact-factoren en citatie-indexen	21
4.5 Hoe om te gaan met de samenloop van wetenschap en praktijkrelevantie?	21
4.6 Belangwekkende posities en eervolle uitnodigingen	22
4.7 Redactielidmaatschappen	22
4.8 Kennis voor beleid	22
4.9 Ter afronding	23
5. BENCHMARKS	23
5.1 Feitelijk gebruik van benchmarks tijdens de huidige visitatie	24
5.2 Benchmarking: een vooruitblik	24
6. TER AFRONDING	26
6.1 Drie opeenvolgende onderzoeksvisitaties	26
6.2 Overeenkomsten en verschillen tussen de faculteiten	26
6.3 Diversiteit	27
6.4 Integriteit	28
6.5 Het geven van cijfers	28
6.6 De voordelen van eigenwijsheid van de discipline	29
ANNEX cv van de auteur	30

Rode draad en aanbevelingen

Visitatierapporten kennen geen samenvattingen. Commissies wikken en wegen hun woorden en de reductie van dat alles tot ‘een uittreksel’, laat staan tot de cijfers waarmee visitaties vergezeld gaan, doet daar afbreuk aan. Zeker in de beeldvorming nemen de cijfers het vaak over van de onderbouwing. Ook dit overkoepelende rapport ziet af van een samenvatting, om twee – ongelijksoortige – redenen. a) We leven in een tijd waarin in tal van maatschappelijke sectoren, de (rechts)wetenschap inbegrepen, discussies worden gevoerd over over-protocollering en over de cijfermatige, kwantificeerbare en kwantitatieve uitkomsten daarvan. Die discussies eindigen vaak met een zucht (‘weinig aan te doen, want gebrek aan zeggenschap’ of ‘het hoort bij deze tijd’), gevolgd door *business as usual*. Een samenvatting zou afleiden van iets wat dit rapport juist ten principale tracht te bereiken: laten reflecteren op de stand van de rechtswetenschap anno 2017 en dat in nauwe interactie met de bestuurlijke en organisatorische instrumenten die alle betrokkenen ter beschikking staan. Ten tweede: het rapport richt zich tot een gevarieerd lezerspubliek en wat voor de ene onderzoeksgroep van belang is, hoeft dat niet te zijn voor de andere. Idem wat betreft faculteitsbesturen en CvB’s, alsook universiteits-externe lezers.

In plaats van het geven van een samenvatting tracht ik de lezer daarom te bedienen met een gedetailleerde inhoudsopgave, sprekende tussenkoppen, veel interne crossverwijzingen en een rode draad, waardoor leesgemak alsnog hand in hand kan gaan met tijdsbesparing.

De rode draad ziet er als volgt uit:

- Het rapport is geen pleidooi tegen protocollering. Periodieke doorlichting van het rechtswetenschappelijke onderzoek op basis van weldoordachte, zij het in eerste instantie niet altijd passende protocollen, heeft de discipline m.i. veel gebracht. Visitaties zijn een instrument gebleken om te laten nadenken over ‘wat we doen’, ‘hoe we dat doen’, ‘voor wie we dat doen’. De successievelijke visitaties hebben de discipline uitgedaagd en in zekere zin gedwongen om gestructureerd over dergelijke vragen na te denken en te handelen naar de uitkomsten van al dat denkwerk. Het rapport laat wel op veel plaatsen doorklinken dat protocollen en kwaliteitsindicatoren vooral een hulpmiddel moeten blijven en niet in de plaats mogen komen van inhoudelijke kwaliteitsdiscussies.
- Het huidige ‘gecoördineerd decentrale model’, met zijn sterke accent op ‘leren’ en niet op ‘concurreren’, althans niet *tussen* de faculteiten, heeft in de ogen van de negen voorzitters en de auteur van dit rapport over de hele linie goed gewerkt. Zij kunnen dat des te makkelijker zeggen nu geen van hen betrokken was bij de keuze van de opzet. Het accent van de visitaties lag, in lijn met het Standaard Evaluatie Protocol 2015-2021 (het SEP), op “wetenschappelijke kwaliteit”, “maatschappelijke relevantie”, “vitaliteit”, “promotietrajecten c.a.” en “integriteit”, met tijdens de gesprekken veel puur inhoudelijke aandacht voor dat alles. Ook en niet in de laatste plaats was er veel aandacht voor de ambities van faculteiten en hun onderzoeksgroepen, hun lerend vermogen en, extrapolierend, hun visies op de toekomst. Dat alles heeft geleid tot negen facultaire rapporten en dit overkoepelende rapport. Tezamen kunnen zij een ieder die bij de rechtswetenschap is betrokken ondersteunen bij de reflectie op de stand van het vakgebied en op de verdere vormgeving daarvan, zowel wat betreft vakspecifieke inhoud als wat betreft interne en externe kwaliteitscontrole.
- Anders dan bij eerdere visitaties – Van Gerven, 1996; Ten Kate, 2002; Koers 2009 – is de visitatie dit keer bewust niet opgezet als een landelijke vergelijkings- en dito *rankings*-exercitie. Hetzelfde geldt, als gezegd, voor dit rapport. Evenals de negen facultaire rapporten bevat het echter wel cijfers, zij het logischerwijze niet uitgesplitst per faculteit en/of onderzoeksgroep (zie par. 1.2.4). Daarnaast bevat het een reflectie op het geven van cijfers (in par. 6.5). Wie de cijfermatige oordelen per faculteit, en voor zover aanwezig, per programma wil zien kan deze terugvinden op

het web, aangezien op de faculteiten/CvB's de plicht rust de visitatierapporten en hun (eerste) reacties daarop binnen zes maanden na de visitatiebezoeken te publiceren. Geïnteresseerden kunnen vervolgens alsnog een vergelijkende exercitie uitvoeren, maar zullen ontdekken dat de cijfers slechts een zeer beperkt houvast bieden. Vanuit het nu gekozen visitatieperspectief is dat winst, omdat het meer dan ooit dwingt te kijken naar de *narratives* en de daarin vervatte argumenten en wegen.

- De afgelopen decennia is de wetenschappelijke output van de rechtswetenschap wel beoordeeld aan de hand van criteria uit de zgn. 'harde wetenschappen', zonder daarbij recht te doen aan de eigen karakteristieken van de discipline. Aan het einde van het rapport concludeer ik dat de rechtswetenschap de tijd mee heeft en dat het SEP eerder in de richting van de rechtswetenschap is opgeschoven dan andersom, met als expliciete kanttekening daarbij dat dit geen terugkeer is naar de situatie van enkele decennia geleden, maar van het omarmen van discipline-specificiteit, die – uiteraard – ook verder reikt dan alleen de rechtswetenschap. Verder geeft de titel van dit rapport aan dat er m.i. geen grond is om met de rug naar andere wetenschappen te gaan staan ("aanhaken waar het kan"), alsook dat er tal van redenen zijn om op te komen voor de specifieke karakteristieken van de rechtswetenschap ("eigen(zinnig)heid waar gepast"). Tegelijkertijd bevat de ondertitel het woord "ontwikkelingen", in zowel de rechtswetenschap zelf als de visitatie daarvan. En die evolutie is niet ten einde en zal dat ook nooit zijn.

Generieke aanbevelingen met het oog op toekomstige visitaties

- Het rapport als geheel is te lezen als aanbeveling, voor zover nodig, om verder te reflecteren op de aard en inhoud van de rechtswetenschap, op de maatschappelijke relevantie ervan, op de vitaliteit van faculteiten en onderzoeksgroepen, op het bijpassende academische en organisatorische leiderschap en het instrumentarium dat de discipline bij dat alles ter beschikking staat. Ook doe ik, in het bijzonder in deel 4, enkele praktische voorstellen voor verdere verbetering van de kwaliteitsmeting van het rechtswetenschappelijke onderzoek. In de meeste gevallen gaan deze echter vergezeld van de bestuurlijke vóórvraag naar de (potentiële) frictie tussen 'verfijning van de kwaliteitscontrole' en 'meer bureaucratie'. Een voorbeeld ter illustratie, bedoeld om de contrasten tussen beide polen te schetsen. Tijdens de visitatie is gebleken dat de faculteiten enigszins verschillend omgaan met de termen (externe) '*peer review*', of *refereed*, zoals de officiële SEP-terminologie luidt. Het leidt in het rapport tot een aantal aanbevelingen, gericht op eenduidig gebruik van dergelijke cruciale termen, met daarbij bijzondere aandacht voor de overlap tussen (externe) *peer review* en beoordeling door stevige redacties, al dan niet ad hoc bijgestaan door experts op sub-gebieden (zie par. 4.3). Met het oog op komende visitaties zou *tevens* kunnen worden overwogen – en dat staat niet in het rapport zelf – dat er een kleine landelijke commissie komt die op dit punt *at random* checks gaat uitvoeren, een jaar voorafgaand aan de volgende visitatie, onder de aanname dat alleen al het risico van dergelijke externe controle in de praktijk tot afdoende scherpte zal leiden. Op dergelijke bestuurlijke keuzes kan dit rapport echter niet vooruitlopen.
- Dat geldt ook voor de vorm van de volgende visitatie. Wat betreft de negen voorzitters en mijzelf zijn er weinig redenen voor een terugkeer naar een landelijke visitatie door één commissie, als dat praktisch al haalbaar zou zijn. Allen kennen beide systemen van binnenuit en zonder een gedetailleerde afweging te kunnen of willen maken van de pro's en con's ervan – zie voor enkele argumenten par. 1.2.4 – is voor hen duidelijk dat de huidige aanpak veel heeft opgeleverd en dat het hoe dan goed was om te variëren. Wel zijn zij van opvatting dat ook bij handhaving van het huidige model gestreefd kan worden naar enige verdere uniformering in aanpak, te beginnen bij het tijdig afstemmen en consequent hanteren van cruciale input-criteria als aangeduid in de vorige alinea. Dat alles is immers de basis voor om het even welke visitatie. Verder zijn er voor de toekomst tussenwegen mogelijk, bijvoorbeeld in de vorm van een vergelijking door één

commissie van al het privaatrechtelijk onderzoek in Nederland, en zo verder. In dat geval zou het gaan om een 'kolomsgewijze landelijke visitatie'. Het zou kunnen, en misschien is het in andere disciplines al eens gedaan, maar ook dat vraagt eerst en vooral om een bestuurlijk besluit over terugkeer, al dan niet op onderdelen, naar het landelijke vergelijkingsmodel. Hoe dan ook zijn allerlei varianten mogelijk.

- Elke zichzelf respecterende bestuurder, onderzoeksleider, onderzoeksgroep zal zich na lezing van de bevindingen uit de desbetreffende facultaire rapporten en dit rapport geroepen voelen daarover na te denken, inclusief aanzet tot te ondernemen acties. Visitaties zijn momenten bij uitstek om dat te doen, wetend dat routines daarna snel weer de overhand krijgen. Tegelijkertijd is het van belang om dat alles, in om het even welke rol van betrokkene, te doen binnen afzienbare tijd (een half jaar, een jaar), want hoe tijdiger en hoe beter gedocumenteerd, hoe meer te zijner tijd de progressie of non-progressie zichtbaar en in- en extern toetsbaar wordt. Bij dat alles kan het helpen dat *midterm reviews* met hun bijkomende rapportagelast niet langer verplicht zijn, hetgeen bij faculteiten en onderzoeksgroepen het gevoel kan wegnemen dat zij in een permanente staat van externe controle verkeren. Laat dat eens te meer een uitnodiging zijn om na te denken over versterking van interne, door inhoud gedreven kwaliteitscontroles, en van de toekomstgerichtheid van inhoud en organisatie, inclusief aandacht voor specifieke prioriteiten en het parkeren van posterioriteiten. Het lijkt de beste voorbereiding op de volgende visitatie. Want dat die er gaat komen staat vast, in welke vorm of mengvorm van vormen dan ook.

1. HET VISITATIEPROCES

1.1 Het raamwerk

Tot eind vorige eeuw had de VSNU de leiding over de periodieke evaluaties van het universitaire onderzoek en onderwijs. Sinds het begin van deze eeuw wordt deze gedeeld met NWO en de KNAW. Gedrieën stelden zij het Standaard Evaluatie Protocol 2003-2009 op, in 2014 gevolgd door SEP 2015-2021 (hierna: het SEP). Het SEP vormt de leidraad voor de visitatie van in beginsel *alle* wetenschappelijke disciplines, maar laat tegelijkertijd ruimte voor vakspecifieke toevoegingen.

Het SEP legt het accent op drie kernthema's/standaarden: "wetenschappelijke kwaliteit", "maatschappelijke relevantie" en "vitaliteit". Omdat de huidige visitatie is verricht op basis van het SEP 2015-2021 en dus met terugwerkende kracht is toegepast, en omdat faculteiten hun gedrag deels nog op het oude SEP zullen hebben afgestemd, zijn enkele wijzigingen hier van belang. De belangrijkste zijn zonder twijfel het schrappen van productiviteit als *zelfstandig* criterium, de uitbouw van de aandacht voor maatschappelijke relevantie en de keuze om de strategie en ambities van de te visiteren onderzoekseenheden leidend te laten zijn in het visitatieproces. Andere veranderingen betreffen de minimale omvang van de te visiteren eenheid, de extra aandacht voor promotieopleidingen/promovendi en voor integriteitsbeleid, en de introductie van een nieuw scoremodel. Wat betreft dat laatste: waar voorheen werd gewerkt met een schaal van 1 t/m 5, met 5 als hoogste en de mogelijkheid bovendien cijfers te geven achter de komma, gaat het thans om een schaal van 1 t/m 4, met 1 als hoogste en zonder tussenstappen (meer daarover in par. 6.5).

De huidige visitatie is uitgevoerd op basis van de algemeen geldende SEP-standaarden. Deze zijn overgenomen en nader uitgewerkt in het Disciplineprotocol Evaluatie Rechtswetenschappelijk Onderzoek 2016 (hierna: het Disciplineprotocol), voorbereid door een ambtelijke werkgroep onder leiding van de Rotterdamse Directeur Onderzoek, Prof. dr Fabian Amtenbrink. Het Disciplineprotocol werd in 2015 vastgesteld door de Raad van Decanen Rechtsgeleerdheid. Het specifieke voor de rechtswetenschap komt in het bijzonder in beeld bij het vaststellen en definiëren van de indicatoren op basis waarvan de metingen van kwaliteit, relevantie en vitaliteit van onderzoek worden verricht. Daarbij gaat het om het aanhaken bij algemeen geldende indicatoren als *refereed* artikelen, externe subsidies, dissertaties, gasthoogleraarschappen en uitnodigingen voor het houden van *key note speeches*, en om specifieke indicatoren als annotaties, handboeken en advieswerkzaamheden voor de rechtspraak. (Meer over de indicatoren in par. 1.2.4 (wat betreft de huidige visitatie) en deel 4 (met het oog op de toekomst)).

Wat betreft het raamwerk van de huidige visitatie is verder van cruciaal belang dat de gezamenlijke decanen, anders dan in 1996 ('Commissie-Van Gerven'), 2002 ('Commissie-Ten Kate') en 2009 ('Commissie-Koers'), en blijvend binnen de mogelijkheden van het SEP, hebben gekozen voor decentrale beoordelingscommissies, met vooral oog voor specifieke karakteristieken van de negen deelnemende faculteiten en zonder het oogmerk van onderlinge vergelijking en ranking. Daarbij werd aan de faculteiten veel keuzevrijheid gelaten wat betreft de *scope* en het *aggregatieniveau* van de visitatie. Ze hebben geopteerd voor:

- Beoordeling van de faculteit als geheel: Amsterdam (UvA), Maastricht, Rotterdam en Tilburg.
- Beoordeling van de faculteit als geheel plus de afzonderlijke onderzoeksprogramma's: Amsterdam (VU).
- Beoordeling van de faculteit als geheel plus de afzonderlijke onderzoeksprogramma's, met alleen een kwalitatieve evaluatie van de faculteit als geheel en een evaluatie inclusief cijfers voor de onderzoeksprogramma's: Leiden, Utrecht en Nijmegen (met de kanttekening dat van deze

laatste alleen het publiekrechtelijk onderzoek is gevisiteerd, nadat eerder in het kader van de KNAW-hererkenningsprocedure het privaatrechtelijk onderzoek aan een visitatie was onderworpen).

- Beoordeling van de faculteit als geheel plus de afzonderlijke onderzoeksprogramma's, met een beoordeling inclusief cijfers voor de faculteit als geheel en een beoordeling alleen in kwalitatieve termen van de programma's: Groningen.

Verder hebben de juridische faculteiten van beide Amsterdamse universiteiten en van de universiteiten van Maastricht, Nijmegen en Rotterdam gebruik gemaakt van de mogelijkheid aan hun commissies nadere vragen voor te leggen over faculteits-specifieke punten. Deze kunnen hier verder onvermeld blijven.

Het onderzoek van de bestaande Onderzoekscholen is niet meegenomen in de visitatie; daarvoor gelden aparte trajecten. Wel meegenomen is de facultaire inbreng daarin. Het rechtswetenschappelijke onderzoek van de Open Universiteit wordt gevisiteerd in 2018.

Om enige uniformiteit in het visitatieproces aan te brengen hebben de decanen tevens een landelijk reviewer/coördinator benoemd, in de persoon van ondergetekende, met als taak: a) De samenstelling van de decentrale commissies (marginaal) te toetsen aan de desbetreffende criteria uit het SEP en het Disciplineprotocol (zie par. 1.2.1), b) als waarnemer deel te nemen aan de visitatiebezoeken van de commissies, en c) het schrijven van een evaluerend rapport over de stand van het rechtswetenschappelijk onderzoek in Nederland, inclusief een reflectie op de nu gehanteerde wijze van visiteren. Tezamen genomen heet dat in het Disciplineprotocol "gecoördineerd decentraal".

1.2 De feitelijke uitvoering van de visitatie

1.2.1 *Negen commissies en hun ondersteuning*

De samenstelling van de negen decentrale beoordelingscommissies en de selectie van combinaties van leden diende te voldoen aan de navolgende SEP-eisen: deels internationaal; bekend met actuele trends en ontwikkelingen in het vakgebied, ook in internationaal vergelijkend opzicht; in staat tot beoordeling van de toepassing en maatschappelijke relevantie van het onderzoek; kennis van de Nederlandse onderzoekscultuur, inclusief het systeem van externe financiering en Ph.D.-programma's; en kennis van integriteitsbeleid. Het Disciplineprotocol voegt daaraan toe dat "binnen de commissies het vermogen aanwezig dient te zijn onderzoek gericht op het Nederlands recht en/of Nederlandstalige publicaties te beoordelen" (p. 5). Verder schrijft het SEP voor dat de secretarissen van de commissies niet verbonden mogen zijn aan de universiteiten waarvan de te visiteren faculteiten deel uitmaken en dat zij professionele ervaring moeten hebben met het beoordelen van wetenschappelijk onderzoek, inclusief de daarbij behorende procedures.

De negen visitatiecommissies zijn voorgezeten door Prof. dr Leonard Besselink (voorzitter commissie Maastricht), em. Prof. dr René Foqué (idem, Nijmegen), Prof. dr Laurence Gormley (idem, Rotterdam), dr Alfred Hammerstein (idem, Leiden), Prof. dr Paul van der Heijden (idem, Tilburg), em. Prof. dr Teun Jaspers (idem, Groningen), Prof. dr Pierre Larouche (idem, UvA), Prof. dr Taru Spronken (idem, Utrecht) en Prof. dr Paul Torremans (idem, VU). Elk van hen bracht naast wetenschappelijke statuur tevens ervaring in met ofwel de rechtspraktijk, advieswerkzaamheden, het besturen van universiteiten en faculteiten dan wel een combinatie daarvan. De bezoeken vonden plaats tussen 3 oktober en 13 december 2016.

De commissies telden tezamen vijftig leden (inclusief één dubbelrol), van wie 25 uit het buitenland (daarin meegerekend enkele van origine buitenlandse hoogleraren met een aanstelling aan een

Nederlandse juridische faculteit). Ook verder toonde de samenstelling van de commissie een niet geringe variatie, met, ter illustratie, tien (overige) ‘zittende hoogleraren’, vijf emeriti, en vijf visitatoren met primair een achtergrond in de rechtspraak in brede zin. Met ‘de kennis van nu’ zou het verder interessant zijn geweest het diversiteitscriterium dat (pas) in 2016 aan het SEP is toegevoegd (zie par. 6.3) tevens te hanteren bij de samenstelling van de commissies, maar dat als een te laat terzijde.

Wat betreft de tien ‘zittende hoogleraren’: in verband met het decentrale karakter van de visitatie konden makkelijker dan voorheen visitatoren worden aangezocht die als hoogleraar actief zijn aan Nederlandse juridische faculteiten. Dit gebeurde op aanzienlijke schaal – één op de vijf –, in de hoop en de verwachting uiteraard iets van elkaar te leren en daarmee, met opzet of als bijeffect, bij te dragen aan de notie van kruisbestuiving binnen de juridische discipline als geheel. Vijf van de negen commissies werden voorgezeten door hoogleraren die thans werkzaam zijn aan een van de negen faculteiten. Verder maakten twee van de negen voorzitters (Hammerstein en Jaspers) deel uit van de Commissie-Koers (2009).

1.2.2 Afstemmingsoverleg

Voorafgaand aan het eerste visitatiebezoek vond een afstemmingsoverleg plaats tussen de negen voorzitters en ondergetekende (Utrecht, eind september 2016). Gesproken werd over de inhoud van het SEP en het Disciplineprotocol en de vraag hoe daarmee in de praktijk om te gaan. De drie belangrijkste conclusies en afspraken:

- Het SEP en het Disciplineprotocol reserveren het cijfer 1, equivalent voor “world leading/excellent”, voor de drieslag: “a) The research unit has been shown to be one of the few most influential research groups in the world in its particular field; b) the research unit makes an outstanding contribution to society; and c) the research unit is excellently equipped for the future.” En dat alles cumulatief, omdat een niet-1 op een van de drie onderdelen niet tot een 1 in totaal kan leiden. In het Disciplineprotocol is vastgelegd dat onderzoeksprogramma’s die “in hoofdzaak zijn gericht op nationaal recht”, anders dan juridische onderzoeksgroepen en programma’s “die daadwerkelijk actief zijn op terreinen van onderzoek waarbij sprake is van internationale concurrentie” (p. 8), niet voor een 1 in aanmerking kunnen komen. In afwijking daarvan werd tijdens de bijeenkomst in Utrecht afgesproken dat ook voor prestaties van groepen met een nationale oriëntatie in principe een 1 mogelijk moet zijn. Kernwoorden: uitzonderlijk goed, leidend, innoverend, maatschappelijk relevant, vitaal, tezamen het equivalent van ‘excellent’, maar dan op nationale schaal.
- De commissies zullen, conform de afspraken tussen en met de decanen, het accent leggen op open gesprekken en het voorhouden van de spreekwoordelijke spiegel, met als *leidraad* de drie kernthema’s uit het SEP (kwaliteit, relevantie, vitaliteit), als *object* de zelfstudies die de faculteiten hebben opgesteld en de informatie die zij daaraan mondeling, al dan niet in antwoord op vragen van de commissies, zullen toevoegen, en als *instrumenten* het kritisch toetsen van het beschikbare materiaal aan de beschikbare standaarden. Daarbij zal het gaan om de standaarden en indicatoren uit de beide Protocollen, maar ook en vooral om toetsing aan de bewoordingen die de faculteiten en hun onderzoeksgroepen in hun zelfstudies gebruiken om hun ambities te etaleren (inclusief de *strengths* en *opportunities* uit hun SWOT-analyses), alsook om de wijze waarop ze zich zullen gaan presenteren tijdens de bezoeken zelf. Ook werd bij het afstemmingsoverleg gesproken over de mogelijkheid af te wijken van de overeengekomen programma’s, teneinde via extra gesprekken of via bijvoorbeeld splitsing van groepen van gesprekspartners inzichten boven tafel te krijgen die anders onder de oppervlakte zouden kunnen blijven. Dit is in de praktijk enkele malen gebeurd.
- Verder werd afgesproken om in de procedure nog een moment van reflectie in te bouwen na afronding van de negen bezoeken. Dat overleg vond begin februari 2017 plaats, eveneens in

Utrecht. (Alleen) ikzelf ontving daarvoor medio januari de negen ontwerprapporten en heb vervolgens een aantal algemene punten en observaties op tafel gelegd, niet te herleiden tot specifieke faculteiten. Het overleg leidde tot een open gedachtewisseling over de respectievelijke ervaringen en eindigde met het verzoek van mijn kant aan de voorzitters om in het licht van het besprokene nog eens naar de conceptrapporten te kijken. Gezien de autonomie van de negen commissies eindigde hier mijn coördinerende taak en heb ik ook niet willen nagaan of na de bijeenkomst aanpassingen hebben plaatsgevonden.

Voor de coördinatie is verder van belang geweest dat de secretarissen onderling regelmatig mailverkeer hebben gehad, over onder meer de kernelementen en opbouw van de rapporten (binnen de kaders zoals geschetst door Appendix E bij het SEP), en, in overleg met mij, over de bij te voegen annexen (omvang onderzoeksfte's, output, geldstromen, Ph.D's). Het heeft bijgedragen aan het bevorderen en bewaken van '(enige) eenheid in (nog altijd grote) verscheidenheid'.

1.2.3 Wat moest er worden beoordeeld?

De Colleges van Bestuur van de deelnemende instellingen controleren of de te visiteren eenheid een omvang heeft van minimaal 10 onderzoeksfte's (exclusief promovendi en postdocs), of zij tenminste drie jaar bestaat, of zij in- en extern als eenheid wordt herkend en of zij in staat is een geschikte benchmark in haar zelfstudie op te nemen. Ook onderzoekseenheden kleiner dan 10 onderzoeksfte's komen voor visitatie in aanmerking, mits door de faculteiten goed gemotiveerd en vervolgens door de respectievelijke CvB's geaccordeerd. Dat is in de praktijk op aanzienlijke schaal gebeurd. 26 van de dertig onderzoeksprogramma's waarvoor een algehele of kwalitatieve beoordeling is gevraagd, hadden (meetjaar 2015), exclusief postdocs en promovendi, een omvang van minder dan 10 onderzoeksfte's. Veertien van de 26 waren kleiner dan 5 fte.

In par. 1.1 wees ik reeds op het *aggregatieniveau* waarvoor de faculteiten hebben gekozen. Daarbij is verder van belang dat de faculteiten, ongeacht hun keuzes, verplicht zijn *al* hun onderzoek te laten visiteren, inclusief onderzoek dat buiten onderzoeksprogramma's valt en onderwijsgebonden onderzoek. Verder worden promovendi en postdocs conform beide Protocollen weliswaar niet meegeteld in de berekening van de onderzoeksfte's, maar dient hun inhoudelijke werk alsmede de wijze waarop onder meer hun opleiding is georganiseerd wel te worden opgenomen in de zelfstudies en te worden besproken tijdens de visitaties.

De beoordeling van de *inhoudelijke kwaliteit* van het verrichte onderzoek dient krachtens beide Protocollen eerst en vooral plaats te vinden op basis van de aangeleverde kernpublicaties. In afwijking van het SEP, dat uitgaat van vijf wetenschappelijke en vijf maatschappelijke kernpublicaties per eenheid, heeft het Disciplineprotocol gekozen voor één kernpublicatie per onderzoeksfte (opnieuw exclusief promovendi en postdocs), waarbij per publicatie moet worden beargumenteerd waarom deze als kernpublicatie is aangemerkt en of deze primair een wetenschappelijk of maatschappelijk belang heeft, dan wel een combinatie van beide. Dat laatste raakt aan iets wat verder nog uitvoerig aan de orde komt: de (potentiële) samenloop van de wetenschappelijke en maatschappelijke betekenis van rechtswetenschappelijke publicaties (nader daarover i.h.b. in par. 2.4. en 4.5).

Bij het thema *maatschappelijke relevantie* als kwaliteitscriterium spreekt het SEP over bijdragen waarmee onderzoeksgroepen zich richten tot specifieke economische, sociale of culturele doelgroepen en over adviesrapporten of bijdragen aan publieke debatten, met de toevoeging dat de onderzoekseenheden zelf kunnen aangeven wat in hun geval specifiek van belang is. Mede vanwege de ruimte die aan faculteiten en onderzoeksgroepen wordt gelaten – wederom: het SEP betreft *alle* disciplines – geeft het SEP slechts enkele voorbeelden van indicatoren op basis waarvan de maatschappelijke relevantie van onderzoek kan worden beoordeeld. Het Disciplineprotocol vermeldt onder de noemer maatschappelijke relevantie onder meer het schrijven van vakpublicaties en handboeken voor de rechtspraktijk, het meedoen aan publieke debatten (media, blogs) en

het deelnemen aan adviesorganen, en laat voor het overige de faculteiten en onderzoeksgroepen veel vrijheid om met eigen indicatoren te komen. Verder merkt het Disciplineprotocol op dat bij de rechtswetenschap vaak sprake is van verwevenheid van academische, professionele en populariserende activiteiten en dat de onderzoekseenheden daarom ook kunnen kiezen voor het presenteren van een *showcase* waarin alle aspecten als het ware organisch samenkomen.

Over het derde kernkwaliteitscriterium, *vitaliteit*, zegt het SEP dat het gaat om de strategie die de onderzoekseenheid voor de toekomst voor ogen heeft en de mate waarin zij in staat lijkt deze waar te maken. Trefwoorden: levensvatbaarheid van de thematiek, academisch leiderschap en management, personeel en financiën, tezamen de hele keten van factoren en actoren nodig om de zelfgekozen ambities te realiseren.

Wat betreft de beoordeling van *promotietrajecten* c.a., waarvoor het SEP en het Disciplineprotocol speciale aandacht vragen, gaat het om elementen als selectie, opleiding, begeleiding, institutionele kwaliteitsbewaking, duur van de promotietrajecten, aantallen afhakers en carrière-vooruitzichten.

Bij *integriteit*, tot slot, wijzen het SEP en het Disciplineprotocol op zaken als de aanwezigheid van een integriteitsbeleid en sensitiviteit voor integriteitsvragen bij onderzoekers, openheid van de onderzoekscultuur, interactie tussen leiding en onderzoekers en onderzoekers onderling, en de mate van interne kritische zelfreflectie. In beide Protocollen wordt ook aandacht gevraagd voor zaken als data management, inclusief omgang met ruwe data en bewerkte onderzoeksgegevens en protocollen voor de opslag ervan.

Krachtens het SEP zijn de faculteiten niet langer verplicht *midterm reviews* van hun onderzoek te laten verrichten, mede om de visitatiedruk te verminderen. Op basis van het SEP 2003-2009 hebben alle faculteiten een dergelijke *midterm review* laten verrichten. In het kader van de huidige visitatie is aan de faculteiten gevraagd de resultaten daarvan aan de visitatiecommissies ter beschikking te stellen en op de uitkomsten daarvan te reflecteren in hun zelfstudies, met aan de negen commissies de vrije hand om over dat alles te oordelen naar eigen goeddunken.

1.2.4 Hoe ging het beoordelen praktisch in zijn werk?

Dubbelop maar cruciaal: de decanen hebben, geheel in lijn met de mogelijkheden die het SEP biedt, gekozen voor een model waarbij stevige, maar collegiaal ingestelde commissies, voorgezeten door voorzitters met een bewezen staat van dienst, in debat gaan met de faculteiten over hun onderzoeksprestaties in de jaren 2009-2015 (vaak met medeneming van ontwikkelingen daarna, zij het dat die soms zijn verwerkt in de verhalende delen van de zelfstudies en niet in de datalijsten, want niet toegestaan). Open gesprekken, als regel startend vanuit de ambities van de faculteiten zelf, met de kernwoorden uit het SEP en het Disciplineprotocol (kwaliteit, maatschappelijke relevantie, vitaliteit) als leidraad voor de discussie en de informatie aangeleverd op basis van de indicatoren als 'testmateriaal'. Dat was het uitgangspunt en zo is het gegaan.

Die debatten werden gevoerd met 'de indicatorenstand van dat moment'. De centrale gedachte achter het SEP en het Disciplineprotocol is dat de beoordeling van onderzoeksresultaten, relevantie en vitaliteit zodanig wordt geobjectiveerd dat (zo) onomstotelijk (mogelijk) komt vast te staan wat er is gepresteerd, zowel intern als in vergelijking tot vergelijkbare faculteiten/onderzoeksgroepen, elders in het land of daarbuiten. Twee trefwoorden komen dan naar boven: 'benchmark' en 'indicatoren'. Over de benchmarks kom ik later apart te spreken (deel 5). Wat betreft de *indicatoren*: zoals opgemerkt stippen de beide Protocollen er vele aan, daarbij tegelijkertijd ruimte latend voor discipline- of onderzoekseenheids-specifieke indicatoren. En hoewel het Disciplineprotocol op een aantal punten zeer eenduidig is en zaken stroomlijnt en hoewel alle faculteiten gegevens hebben aangeleverd overeenkomstig het Protocol – in gewicht variërend van pakweg 400 gram tot ruim zeven kilo, om maar eens een andere maat te hanteren – is opnieuw gebleken dat het trekken van harde, eenduidige conclusies op basis van het aangeleverde materiaal lang niet altijd mogelijk is.

Ik noem drie factoren die te maken hebben met, achtereenvolgens, definities en het praktische gebruik daarvan, de onvolledigheid van bestanden en de wijze waarop faculteiten zich presenteren:

- Soms bleek niet goed na te gaan hoe faculteiten termen als *refereed* en ‘wetenschappelijke publicatie’ *exact* hebben gebruikt. Op hoofdlijnen is dat uiteraard helder, maar als bron voor kwalitatieve en kwantitatieve, al dan niet vergelijkende, conclusies, laat de precisie nog te wensen over. Hetzelfde geldt voor bijvoorbeeld toedeling van extern verworven subsidies aan de Tweede of de Derde Geldstroom. Of dat laatste in de praktijk van alledag veel uitmaakt is de vraag, maar vanuit visitatieperspectief is het potentieel een probleem, nu de Tweede Geldstroom primair wordt geassocieerd met externe erkenning en de Derde Geldstroom primair met maatschappelijke relevantie, dan wel met een combinatie van beide.
- Niet alle faculteiten houden systematisch bij wat er onder de verschillende indicatoren te verzamelen zou zijn. De data op het terrein van NWO-subsidies, promoties, artikelen in gerenommeerde tijdschriften, boeken bij eveneens gerenommeerde uitgevers en prijzen zijn overal ingevoerd in de systemen. Daarentegen lijken de data op het vlak van de maatschappelijke relevantie vaak verre van compleet, met als onderliggend punt dat het verzamelen van dergelijke gegevens doorgaans lastiger is, dat de onderliggende definities nog te weinig beschikbaar zijn, of dat het gewoon niet *en vogue* is om er melding van te maken (mediaoptredens bijvoorbeeld). De weergave van dergelijke gegevens heeft regelmatig nog een impressie-nistisch karakter, neergelegd in niet uitputtende, verhalende opsommingen met bijpassende niet-complete bestanden. Het maakt verantwoorde weging en beoordeling nog ingewikkelder dan bij sommige andere dimensies. Hetzelfde geldt voor het thema vitaliteit: daarvoor zijn uit de aard van de zaak doorgaans minder gegevens beschikbaar, uitgezonderd wellicht bezorgde opmerkingen over financiën (vaak) en over het vasthouden van de beste onderzoekers, inclusief het risico van vertrek van jonge hoogleraren aan het begin van hun loopbaan (soms).
Verder is in verband met de beschikbaarheid van data nog van belang dat enkele faculteiten gaandeweg de periode 2009-2015 grotere of kleinere reorganisaties hebben ondergaan, leidend tot nieuwe accenten, programma’s en organisatiestructuren, met als gevolg dat de desbetreffende commissies bij de beoordeling van de beschikbare gegevens nog een extra horde hadden te nemen.
- Interessant en begrijpelijk is tot slot dat faculteitsbesturen en besturen van onderzoeksgroepen graag laten zien dat ze grondig en creatief nadenken over het profiel van hun faculteiten, over het stimuleren dan wel afbouwen van onderzoeksgroepen, en over het ingewikkelde samenspel tussen bottom-up en centrale sturing en daarbij behorende incentives. Dat hoort bij visitaties, weet ikzelf ook van de vele gelegenheden waarbij ik aan beide kanten van de tafel heb gezeten. Het leidde regelmatig tot ‘*dean’s speech*’, zoals een van de buitenlandse commissieleden het noemde, een punt waarop alsnog de (vrees voor) *ranking*- en de spiegelbenadering samenkwamen. Te veel extern beleden zelfreflectie maakt immers kwetsbaar.

Het is niet aan mij om de beoordelaars te beoordelen. Ook heb ik steeds slechts een deel van de bezoeken bijgewoond. In algemene zin kan ik echter vaststellen dat het accent bij alle bezoeken heeft gelegen op de voorgenomen open dialoog, het stellen van (zeer) kritische vragen, het doorvragen als het erop leek dat de praktijk niet spoorde met het facultaire beleid (‘u, bestuurders, zegt dat nu wel, maar van de werkvloer horen we iets anders’). Belangrijk bleek ook steeds weer dat grote ambities niet vrijelijk kunnen worden genoteerd: het is goed om ze te hebben, maar ze maken kwetsbaar indien te weinig ondersteund door de aangeleverde gegevens. Het leidde meermalen tot het advies de ambities vooral te handhaven, maar deze meer procesmatig te benaderen, inclusief tijdsperspectief en beter inzicht in relevante factoren.

Bij de beoordeling van de kernpublicaties, maar vaak ook bij de andere facetten, traden steeds twee commissieleden op als eerste en tweede rapporteur, of als rapporteur en eerste referent.

Tijdens de visitatiebezoeken kregen zij van hun voorzitters veel ruimte om specifieke, vakgerichte vragen te stellen of om eerste opinies te ventileren. Dat leidde tot iets wat ikzelf zie als de kern en de grote charme van het geheel: collega's/peers die een open gesprek aangaan over o.m. kernpublicaties en die vragen waarom die vernieuwend zouden zijn en/of wat hun maatschappelijke relevantie is. Eerste bevindingen, vaak nog impressionistisch geformuleerd en soms vooraf schriftelijk ingediend, werden vervolgens via een uitwisseling van argumenten bijgeschaafd en omgezet in breed gedragen oordelen.

Dit alles, gevoegd bij het feit dat het huidige model niet beoogde te leiden tot een rangorde tussen faculteiten en onderzoeksgroepen en bij vaststelling dat het decentrale model minder belastend werkt voor de visitatoren en dat faculteiten bovendien in de gelegenheid zijn geweest specifieke visitatoren aan te zoeken voor specifieke punten van zorg en aandacht, leidt de negen voorzitters en mijzelf tot de conclusie dat het huidige model in essentie deugt, ook al kan het in de praktijk altijd beter, zeker als er meer tijd zou zijn. Anderzijds hoeft niet op elke slak zout te worden gelegd: het gaat om een beeld dat oprijst, na kritische voorbesprekingen en vraag- en antwoordsessies, gebaseerd op de toelichtingen die faculteiten/groepen geven op hun prestaties. Uiteindelijk gaat het, gelukkig maar, om een 'weging op de hand' waarbij argumenten zwaarder tellen dan de cijfermatige afronding van de discussies.

In totaal zijn dertig onderzoekseenheden (faculteiten en/of centra/instituten/groepen) beoordeeld in zowel kwalitatieve als cijfermatige zin. Daarbij zijn negentig cijfers uitgereikt of is het equivalent daarvan gebruikt (1/excellent, 2/zeer goed, 3/goed, inclusief de nuances die ik meldde aan het begin van par. 1.2.2). Uitgesplitst per criterium is het beeld als volgt: wetenschappelijke kwaliteit: 4 x 1, 23 x 2, 3 x 3; maatschappelijke relevantie: 4 x 1, 26 x 2; vitaliteit: 4 x 1, 18 x 2 en 8 x 3. De variëteit in de cijfers zit 'm vooral op programmaniveau en minder op het niveau van de faculteiten.

Het grote aantal 2-en was in zekere zin te verwachten, vanwege de grofmazigheid van de schaal. Om tot 'excellent' te komen mag er immers geen substantieel commentaar mogelijk zijn, mede om (verdere) inflatie van dat begrip te voorkomen. Daarnaast is in de nieuwe vierpuntsschaal het gat tussen 3 ('goed') en 4 ('onvoldoende') groot, en wijst de ervaring uit dat een 3, zowel door beoordelaars als beoordeelde, vaak eerder wordt ervaren als 'voldoende' dan als 'goed'. Het overzichtje laat verder zien dat de meeste 3-en zijn gerelateerd aan vitaliteit en daarmee doorgaans, geheel dan wel gedeeltelijk, aan nog bestaande onzekerheden op financieel gebied. Ook hebben commissies in enkele gevallen vertrouwen uitgesproken in de toekomst, maar hadden ze nog te weinig harde informatie waarop zij meenden dat vertrouwen te kunnen baseren.

Qua cijfermatige beoordeling valt er verder geen enkele 4. Ook dat was in de ogen van de voorzitters en mijzelf te verwachten, gezien het feit dat de faculteiten de afgelopen decennia al veel keuzes hebben gemaakt en niet-functionerende groepen op achterstand hebben gezet of als zelfstandige groep hebben opgeheven. Overall is gewerkt aan kwaliteitsbewaking, via zelfkritiek en interview van onderzoekers zelf, en via systemen van kwaliteitsbewaking waar twintig jaar geleden nog niemand van had gehoord. De vraag is soms wel of dat heeft bijgedragen tot 'organisatorische drukte'. Deze niet-retorische vraag komt nader aan de orde in par. 3.4.

Drie opmerkingen tot slot van dit deel over de praktische gang van zaken tijdens de visitaties:

- Voor, tijdens en na de bezoeken zijn de secretarissen druk doende geweest met het ordenen van het materiaal, wat tijdens de vergaderingen met regelmaat leidde tot 'informeel afstemmingsoverleg' tussen voorzitter en secretaris en tot nieuwe kritische vragen of bevestiging van zich reeds vormende oordelen. Dat overleg betrof uiteraard niet zozeer de waardering voor kernpublicaties, alswel de beoordeling van zaken als onderzoeksfe's, externe onderzoekssubsidies en de promotierementen.

- De ontwerprapporten, alle geschreven in coproductie tussen voorzitter, leden en secretaris, zijn medio februari verstuurd naar de CvB's en/of rechtstreeks naar de faculteiten, met de mogelijkheid van een feiten-check. De faculteiten hebben die mogelijkheid benut om een aantal correcties door te geven en soms via de feiten-route enkele in hun ogen al te kritische oordelen aan te vechten. Dat laatste lijkt me alleszins legitiem, mede omdat feitelijke onderbouwingen van bevindingen en de bevindingen zelf doorgaans niet zijn los te koppelen. Mij is bekend dat het in enkele gevallen heeft geleid tot preciseringen van argumentaties, maar niet tot wijzigingen in de beoordelingen zelf, cijfers inbegrepen.
- De definitieve rapporten zijn medio maart 2017 aangeboden aan de CvB's.

2. DE STAND VAN DE RECHTSWETENSCHAP

De rechtswetenschap bestaat uit vele kamers, met sub-kamers en vertakkingen, met elk hun eigen historie en karakteristieken, en wie de zelfstudies en de negen visitatierapporten vergelijkt zal zien dat er vele verschillen zijn. Toch is er vanuit een iets hoger gezichtspunt ook veel eenstemmigheid te noteren. Het brengt mij tot een karakterschets in vijf facetten van de hedendaagse, Nederlandse rechtswetenschap.

2.1 Vraagstuk-gedreven en 'ertoe willen doen'

De eerste karakteristiek is de wens om relevant te zijn, 'ertoe te doen'. Die relevantie kan op onderzoeksgebied worden bereikt via een positiefrechtelijke analyse van een vraagstuk waarmee de rechtspraktijk worstelt – dat komt nog het dichtst in de buurt van het klassieke *black letter law*-onderzoek – maar evenzeer via onderzoek naar de grondslagen van een bepaald deelgebied van het recht of leerstuk daarbinnen. Waar de termen 'fundamenteel onderzoek' nogal eens gelijk worden gesteld aan 'niet (direct) toepasbaar' is dat m.i. voor de rechtswetenschap een nauwelijks bruikbare karakterisering. Ook grondslagenonderzoekers zoeken naar relevantie, bijvoorbeeld door, schematisch gezegd, collega-onderzoekers te willen overtuigen op een fundamenteel andere manier te kijken naar een deelgebied van het recht of een specifiek leerstuk daarbinnen, in de hoop dat vervolgens ook de rechtspraktijk of beleidsmakers die nieuwe benadering zullen willen omarmen. 'Relevant willen zijn' impliceert ook dat juridisch onderzoek doorgaans begint met iets wat als probleem wordt ervaren, door een onderzoeker, een onderzoeksgroep, 'de samenleving'. Zo'n vraagstuk kan bovendien allerlei vormen aannemen en ligt in de praktijk van de rechtswetenschap ook steeds vaker buiten het klassiek-juridische, normatieve onderzoek. Denk aan het belang van (de)juridisering van de samenleving, de macht en onmacht van instituties, 'de diepe staat', de notie dat het recht moet oppassen dat het tot een instrument van de gevestigde orde wordt gerekend ('uw rechtsstaat is de onze niet').

Bij alle typen juridisch onderzoek staat 'kwaliteit' in essentie voor het vertellen van het meest overtuigende verhaal, met argumenten gebaseerd op diepgaande kennis van de materie, waarbij 'de jury' wordt gevormd door vakgenoten (*peers*) en eindgebruikers. Verder werkt de rechtswetenschap weinig met experimenten, maar wel met theorieën en hypotheses die vragen om falsificatie. Ook is juridisch onderzoek als regel repliceerbaar, juist omdat het is opgebouwd uit argumentaties die zich lenen voor tegenspraak. De validiteit van het onderzoek vindt dan niet haar grond in een objectieve vaststelling van 'de waarheid', maar hoe beter de analyse en daarbij gehanteerde methodologie, hoe meer deze zal worden geaccepteerd als iets wat daarbij in de buurt komt.

2.2 Methoden-pluralisme

De inhoud van vraagstukken is steeds meer leidend en de methode steeds meer volgend. Het mag een open deur lijken, maar lange tijd was de praktijk van de rechtswetenschap dat er een zodanige uitsnede uit de maatschappelijke werkelijkheid werd gemaakt dat deze met een klassiek-juridische methode kon worden onderzocht. De werkelijkheid werd als het ware aangepast aan de beschikbare en lange tijd enige methode. Dat beeld is echter breed veranderd en nog aan het veranderen, op alle faculteiten. Overal wordt gesproken over complexe juridische en maatschappelijke vraagstukken die (mede) aandacht behoeven van rechtswetenschappers, waarbij per geval wordt gezocht naar de meest geschikte onderzoeksmethode, variërend van klassiek-juridisch tot multi-, inter- of transdisciplinair. In de rechtswetenschap is daarmee steeds meer sprake van methoden-pluralisme.

Op alle faculteiten wordt sinds enkele jaren dan wel decennia en in nog steeds toenemende mate gereflecteerd op de methodologische kanten van rechtswetenschappelijk onderzoek. Tegelijkertijd laten de visitatiegesprekken zien dat er, met uitzondering van de gevestigde interdisciplinaire instituten, behoefte blijft aan een “doorgedreven reflectie op de methodologische dilemma’s”, zoals een van de voorzitters mij schreef, ook wat betreft klassiek-juridisch onderzoek. Dit is zowel intern van belang, in termen van uitleg en verantwoording van gevolgde werkwijzen, alsook extern ten overstaan van andere disciplines. Verder zijn op elke faculteit een of enkele onderzoekers in dienst die zich, al dan niet naast hun gewone vakinhoudelijke werk, expliciet bezighouden met methodenvraagstukken, maar zij lijken doorgaans meer in de weer met jonge onderzoekers dan met ‘de gevestigde namen’. Bovendien is het soms de vraag of hun werk al helemaal is toegesneden op de onderzoeksmethoden die nodig zijn om ‘recht-in-context-vragen’ of ‘multi-dimensionale vraagstukken met juridische kanten’ optimaal tegemoet te treden. De lijn moet uiteraard zijn: wil een onderzoeker of onderzoeksgroep doorwrocht multi- of interdisciplinair onderzoek doen, dan moet dat gebeuren met maatstaven die in die andere discipline als maatgevend worden beschouwd, met de kanttekening dat uit een multi- of interdisciplinaire benadering van vraagstukken ook in methodologisch opzicht iets nieuws kan ontstaan (‘trans-disciplinair’), wat zich niet louter laat (af)keuren met een gevestigde methodologische blik.

Verder was in de rechtswetenschap vaak al de vraag aan de orde ‘of iets werkt of niet’, maar trefwoorden als ‘impact’ en ‘effectiviteit’ krijgen bij de beschikbaarheid van meerdere methoden als vanzelf een andere betekenis. Los daarvan wordt, in een wat andere zin dan hier bedoeld, op alle faculteiten al veel langer discipline-overstijgend onderzoek gedaan. Denk aan onderzoek op het vlak van rechtsfilosofie, rechtsgeschiedenis, rechtssociologie, rechtspsychologie, rechtseconomie, criminologie, rechtsinformatica, recht en literatuur. Het zijn allemaal velden die altijd al opereerden buiten de kaders van het klassieke juridische onderzoek, met elk ook hun eigen methodologische vraagstukken.

Enkele visitatiecommissies hebben vastgesteld dat publicaties en centra die als multi- of interdisciplinair worden gepresenteerd, dat in de praktijk nog niet zijn ‘in de echte zin van het woord’. Voor de juridische faculteiten is iets dergelijks bijvoorbeeld ook aan de orde bij proefschriften met een multi- of interdisciplinair karakter: het zijn de momenten bij uitstek waarop blijkt hoe diepgaand dat onderzoek is gedaan en hoeveel waardering het kan wegdragen van leden van promotiecommissies uit niet-juridische hoek. Op dat vlak is er voor de wetenschap als geheel, maar zeker ook voor rechtswetenschap, nog een wereld te winnen, bijvoorbeeld in de vorm van discipline-overstijgende tijdschriften en de volwaardige erkenning van daarin te verschijnen publicaties.

Tot slot volgt uit de combinatie van ‘2.1’ en ‘2.2’ dat juridisch onderzoekers steeds minder vaak hoeven ‘weg te lopen’ voor de aanpak van ingewikkelde maatschappelijke vraagstukken die tevens vragen om een juridische blik. Los van de inhoud heeft dat onder meer als praktisch gevolg dat zij, anders dan bij klassiek-juridisch onderzoek, kansrijker worden op de Tweede-Geldstroommarkt. NWO bijvoorbeeld heeft in een tweetal fases haar organisatie en beoordelingsmethoden op het vlak van onder meer de mens- en maatschappijwetenschappen in belangrijke mate toegesneden op

onderzoek op het grensvlak van disciplines, primair om recht te doen aan de veelvormigheid van de objecten van onderzoek en veronderstellend dat dat type onderzoek het meest innoverend zal zijn. (Zie nader par. 4.1). Of de rechtswetenschap daarbij in absolute zin kansrijker wordt hangt uiteraard mede af van ontwikkelingen in andere disciplines. Ook die staan immers niet stil.

2.3 Variëteit in publicatievormen en fora

Het traditioneel wetenschappelijke onderscheid tussen fundamenteel en toegepast onderzoek heeft naar mijn inzicht veel discussies over de aard van de (rechts)wetenschap lange tijd gegijzeld, inclusief bijpassende zoektochten op het vlak van visitaties. Wie echter een perspectief hanteert zoals hiervoor geduid, zoals op alle faculteiten *de facto* gebeurt, kan veel gemakkelijker accepteren dat er verschillende doelgroepen zijn voor de kennis en inzichten die de rechtswetenschap genereert en dat daarvoor verschillende vormen van kennisdeling bestaan. Daaruit volgt ook dat de ene vorm niet per se, laat staan a priori, minderwaardig is ten opzichte van de andere. Anders gezegd: ook een annotatie – vanuit andere disciplines wel bezien met kritische blik, of erger, want ‘iets waar er zoveel van zijn kan nooit goed zijn’ – kan een zeer vernieuwend inzicht verspreiden en bovendien een bouwsteen vormen voor een boek of grotere artikelen. In sommige tijdschriften benaderen ze qua vorm, lengte en diepgang ook het niveau van een gedegen wetenschappelijk artikel. De rechtswetenschap kent sowieso een breed palet aan publicatievormen, van gerefereerde wetenschappelijke artikelen, vakpublicaties, populariserende stukken, losbladige uitgaven, boeken (monografieën, handboeken voor het onderwijs en/of de rechtspraak, *edited volumes*), tot adviesrapporten, preadviezen, kronieken en blogs. Vormen en fora te over. Iets wat in veel andere disciplines, met een focus op wetenschappelijke artikelen in *high impact journals* en met bijpassende citatie-indexen – iets meer daarover nog in par. 4.4 – gebruikelijk is en wat in discussies over de rechtswetenschap ook wel heeft gediend als standaard, doet dan ook geen recht aan het eigen karakter van de rechtswetenschap. En dat is niet iets waarin zij alleen staat. Ook letterkundigen en historici schrijven boeken, zal ik maar zeggen.

Wat betreft de tijdschriften: de rechtswetenschap werkt niet met landelijk erkende tijdschriftenlijsten en daarbij passende A, B, C *rankings*, diverse pogingen om die lijsten te ontwerpen ten spijt. De redenering leek lange tijd: alle erkende disciplines werken met dergelijke lijsten, waarom de rechtswetenschap dan niet? Een landelijke, alles overkoepelende tijdschriftenlijst mag dan niet mogelijk noch gewenst zijn, lijsten van toptijdschriften maar dan passend bij specifieke sub-disciplines blijken zeer wel mogelijk en worden ook op diverse faculteiten gebruikt. Dat geldt voor juridische sub-disciplines die naar hun aard internationaal opereren, zoals de rechtsfilosofie, de rechtsinformatica, het Europese recht, of mijn eigen vakgebied (het internationale recht), alsook voor een discipline als *law and economics*, die doorgaans niet alleen werkt met A, B, C tijdschriften maar ook met impact-factoren en citatie-indexen. En waarom zou niet van iedere onderzoeker binnen deze deelgebieden mogen worden gevraagd dat hij/zij eenmaal in de zoveel tijd publiceert in deze toptijdschriften, als mechanisme om te zien waar hij/zij staat in internationaal vergelijkend opzicht? Met de nadruk op *iedereen*: ook seniores moeten zweten, zoals een van de commissievoorzitters opmerkte. Dat is echter een ander mechanisme dan dat *alle* publicaties in dergelijke tijdschriften zouden moeten verschijnen en dat de rest ‘niet echt meetelt’. Het zou sterk afbreuk doen aan het forumpluralisme dat de rechtswetenschap van oudsher kenmerkt en waaraan zij in belangrijke mate haar kracht ontleent.

2.4 Maatschappelijke relevantie

In het voorafgaande werd al gerefereerd aan rechtswetenschappelijk onderzoek dat verbindt tussen wetenschap en maatschappelijk nut. Die verbinding mag dan, anders dan het hebben van indicatoren voor de kwaliteitsmeting van elk van de samenstellende delen afzonderlijk, problematisch zijn

vanuit het perspectief van diezelfde kwaliteitsmeting en de protocollering daarvan, daarmee is het nog wel een kernkarakteristiek van veel juridisch onderzoek (en dus jammer voor de protocollen). Met de toenemende erkenning van maatschappelijke relevantie in het SEP, met graagte overgenomen in het Disciplineprotocol, is de rechtswetenschap in zekere zin haar tijd vooruit, ook door ten principale te accepteren dat verbinding met ‘de praktijk’ kan leiden tot co-creatie van kennis, dat hoogwaardig theoretisch onderzoek deels ook bestaat bij de gratie van relevantie op de korte dan wel langere termijn, en dat, breder, de rechtswetenschap geen ivoren toren is, maar een domein waarin werelden en perspectieven elkaar ontmoeten en leiden tot kruisbestuiving. Bij Hugo de Groot was dat al niet anders.

Zoals aangegeven vertaalt dit alles zich in de keuze van specifieke publicatiekanalen voor specifieke doeleinden, maar ook in bijvoorbeeld *contractonderzoek*. Dat type onderzoek is bij alle faculteiten zowel een manier om aanwezige kennis te benutten en nieuwe kennis op te doen, alsook een welkome en soms noodzakelijke aanvullende bron van inkomsten, nodig om alle aspiraties waar te kunnen maken. Een terugkerend punt aandacht en zorg betreft de interactie tussen het wetenschappelijke profiel van de onderzoeksgroep en het contractonderzoek. Idealiter komt de vraag naar contractonderzoek voort uit (bekendheid met) de wetenschappelijke status van de onderzoeksgroep, wat doorgaans ook het geval zal zijn. Verder kan contractonderzoek zeer wel fundamenteel van karakter zijn, waarbij het wel zaak is een onderscheid te maken tussen ‘fundamenteel’ (inhoudelijke diepgang, reflectie op grondslagen, etc.) en ‘ongebonden’. Maar er zijn ook zorgen en die raken vooral aan het tweede aspect: kan een groep het zich financieel veroorloven om bepaald onderzoek te weigeren? Wat indien de afhankelijkheid van specifieke financiers te groot wordt? En: welke mate van inperking van de publicatievrijheid kan en mag een onderzoeker zich veroorloven? Dergelijke zorgen krijgen aan de faculteiten brede aandacht en staan tegelijkertijd niet in de weg aan de grote schaal waarop juridische faculteiten in Nederland contractonderzoek verrichten. En principes ten spijt zal het hemd soms nader zijn dan de rok en dan is persoonlijke integriteit de enige nog resterende maatstaf (nader over integriteit in par. 6.4).

Bij enkele faculteiten kwam verder aan de orde dat actuele *maatschappelijke debatten* nogal eens worden gevoerd zonder kennis van juridische zaken. Het recht is voor een aantal maatschappelijke vraagstukken misschien niet relevant, maar waar dat wel het geval is kan het, zeker in een tijd waarin grondige analyses meer en meer moeten concurreren met meningen, geen kwaad dat de rechtswetenschap zich vaker roert, is dan de conclusie. Recht kan immers in turbulente tijden een zeker ‘infrastructureel en institutioneel houvast’ bieden – denk aan de rechterlijke reactie op de inreisverboden van de Amerikaanse President Trump of aan Zuid-Afrika, waar rechters President Zuma bij verschillende gelegenheden trotseerden – en er bovendien toe bijdragen dat debatten niet steeds vooraan hoeven te beginnen (‘recht als gestolde moraal’, hoe fluide en aan verandering onderhevig ook). Daarbij gaat het niet alleen om het radicaal tegenspreken van ‘alternatieve feiten’ en van meningen die onbewust dan wel met opzet als feiten worden verpakt, maar ook om het blootleggen van interpretatieverschillen c.a., inclusief ruimte voor verschillende visies. In de kern gaat het dan om het helpen bewaken en actief bevorderen van de kwaliteit van het maatschappelijk debat, met daarbij het grotere belang van een goed geïnformeerde democratie in het achterhoofd. Maar niet onbelangrijk: recht kan zelf niet spreken en heeft woordvoerders nodig die bereid zijn in het strijdperk te treden. Die inbreng kan ook betrekking hebben op het aan de orde stellen van fundamentele rechtsbeginselen als hoor-wederhoor, onschuldig zijn tot het tegendeel is bewezen, scheiding der machten, het voorzorgsbeginsel. Het zijn geen prerogatieven van de rechtswetenschap, maar wel principes die doorgaans uit de rechtswetenschap voortkomen en daar ook aanhoudend worden onderzocht op hun actuele theoretische en maatschappelijk betekenis. ‘Geleerd zijn jullie wel’, luidt een bekend gezegde in juristenkring. ‘Laat maar (beter) zien dan’, zou ik zeggen. Er staat veel op het spel.

2.5 Internationalisering

Nog pas enkele decennia geleden vond menigeen binnen en buiten de juridische faculteiten dat 'internationalisering' iets wezensvreemds was aan een wereld waarin eerst en vooral het nationale recht werd bestudeerd. En als het dan toch gebeurde, dan lag het het meest voor de hand om te grijpen naar de methode van de rechtsvergelijking. Dat laatste gebeurt nog steeds op grote schaal, maar gaat intussen breed vergezeld van bestudering van vraagstukken en thema's/concepten van Europees of mondiaal belang, ook buiten de sub-disciplines die altijd al zo opereerden. Ook wordt er volop deelgenomen aan internationale debatten, worden promovendi gestimuleerd over de grenzen te kijken, is er sprake van veranderende samenstelling van de wetenschappelijke staf. Internationalisering is voor veel faculteiten, groepen en individuele juristen een tweede natuur geworden, naast blijvende aandacht voor het nationale recht. Tegelijkertijd hangt de mate en vorm van de internationalisering sterk samen met de onderscheiden sub-vakgebieden en moet bovendien echte internationalisering niet worden verward met publicaties in het Engels, Frans, Duits; die kunnen immers ook betrekking hebben op louter nationaalrechtelijke kwesties. Verder valt op dat sommige faculteiten nog een aanjaagcommissie internationalisering of een equivalent daarvan hebben, terwijl andere die al weer achter zich hebben gelaten en weer andere deze opnieuw in het leven hebben geroepen om vervolgstappen te adresseren. Net als veel in dit rapport past ook dat in de evolutionaire ontwikkeling van de rechtswetenschap, die, alles tezamen genomen, de discipline heeft gebracht tot de *state of the art* die ik in dit deel heb geschetst.

3. HET ORGANISEREN VAN RECHTSWETENSCHAPPELIJK ONDERZOEK

Voordat ik terugkeer naar de 'meting' van de hiervoor aangestipte kwaliteiten en de indicatoren die daarvoor beschikbaar zijn, verdient één thema nog speciale aandacht: hoe wordt het rechtswetenschappelijk onderzoek georganiseerd? Het is nog zo'n thema waarbij de overeenkomsten tussen de faculteiten groter zijn dan de verschillen.

3.1 Programma's en groepsgrootte

Rechtswetenschappelijk onderzoek is van oudsher – en in belangrijke mate nog steeds – individueel georiënteerd en dat heeft lange tijd de discussie over onderzoeksprogramma's en -programmering in de rechtswetenschap gekleurd. Betoogd werd wel dat juridisch onderzoek zich naar zijn aard niet laat programmeren, bijvoorbeeld omdat er altijd een verband zal dienen te zijn met snel veranderende maatschappelijke vragen en werkelijkheden. Aan dat (tegen)argument lijkt mij echter verwarring ten grondslag te liggen over het woord 'programma', alsof dat betekent dat alles vooraf moet worden bedacht en 'geprogrammeerd'. Dat gezegd zijnde is tijdens de visitaties wel gebleken dat rechtswetenschappelijke programma's vaak een vrij los verband kennen en dat onderzoekers niet vaak aan één specifiek thema, laat staan aan één specifieke onderzoeksvraag, werken, zoals in sommige andere wetenschappen wel gebruikelijk is. Het programma wordt als het ware om de onderzoekers heen geschreven, in plaats van andersom, waarbij het vervolgens aan programmaleiders en senior-onderzoekers is om leidend te zijn en te werken met de mensen en middelen die hen ter beschikking staan.

Tegelijkertijd geven de namen van programma's, alle relativering ten spijt, vaak wel een goede indicatie van het inhoudelijke werkterrein. Ook bestaat intussen in de rechtswetenschap brede

overeenstemming over nut en noodzaak van (enige) programmering van onderzoek en de daarbij behorende vorming van onderzoeksgroepen. In enkele trefwoorden uitgedrukt, rakend aan inhoud en organisatie: het kunnen stellen van grotere, lange-termijnonderzoeksvragen die de capaciteiten van één onderzoeker te boven gaan; het al dan niet voor een afgebakende tijd formeren van onderzoeksgroepen rond bepaalde thema's, vaak tevens bedoeld om coherentie in het programma en herkenbaarheid naar buiten te bevorderen; het bij elkaar brengen van disciplines om multi- en interdisciplinair te kunnen werken; het georganiseerd bij elkaar brengen van senior- en junior onderzoekers; en niet in de laatste plaats: het vergroten van kansen bij onderzoeksfinanciers als NWO en de European Research Council (ERC) (zie nader par. 4.1).

Tijdens de bezoeken werd enkele malen de kanttekening geplaatst dat 10 onderzoeksfe's, neerkomend op ca 25 senior-onderzoekers, exclusief opnieuw promovendi en postdocs, als te groot wordt ervaren, om redenen van slagkracht, het gezamenlijk aan iets werken, het bieden van een inspirerend onderzoeksklimaat, en zorgen dat de leiding blijft toekomen aan inhoudelijke bijdragen. Er is echter niet één ideale groepsgrootte en ook is er geen duidelijke correlatie aan te wijzen tussen groepsgrootte en hoge scores: er zijn kleine groepen die matig scoren en grote(re) groepen die een 'zeer goed' of 'excellent' krijgen toegekend.

3.2 Inzet van promovendi

In alle faculteiten bestaat breed het beeld dat promovendi een belangrijke leveren aan het verversen van het onderzoeksbloed en aan innovatie van onderzoeklijnen. Daarbij wordt het schrijven van een proefschrift in toenemende mate gezien als een reguliere derde of vierde opleidingsfase, tevens gericht op persoonlijke ontwikkeling – zoals m.b.t. het schrijven zelf, het werken in teamverband, het ontwikkelen van een onderzoekende attitude – en op het klaarstomen voor een baan buiten de wetenschap. Voor diverse faculteiten is dat mede een reden om gecombineerde onderzoeks- en onderwijscontracten aan te bieden, teneinde breder gevormde werknemers af te leveren aan de arbeidsmarkt.

Dat gezegd zijnde, spelen er ten aanzien van promovendi nog vragen te over. Ik noem er een aantal, in wisselende mate op verschillende faculteiten aan de orde:

- Hoe kan worden gezorgd voor meer uitwisseling tussen faculteiten, terwijl deze hun beste studenten doorgaans niet graag (of hooguit noodgedwongen) laten gaan?
- Komen of blijven er voldoende promovendi met een Nederlandstalige achtergrond, met het oog op doorstroming naar hogere functies en het doceren van de vakken van het civiel effect?
- Wordt er in de aanvangsfase voldoende op toegezien dat promovendi, in de regel toch beginnend onderzoekers, werken aan haalbare onderwerpen?
- Hoe te verankeren dat het primaire focus gericht blijft op de inhoud en niet verschuift naar de methode van onderzoek of naar geldelijke vergoedingen voor promoties en zelfs financiële afhankelijkheid daarvan?
- Hoe strak moet de begeleiding zijn en hoeveel initiatief en autonomie mag er worden verwacht van promovendi, mede in het licht van latere werkzaamheden binnen of buiten de wetenschap?
- Zijn er consequenties als de begeleiding niet aan de maat is?
- Is er voldoende vertrouwen in het functioneren en de onafhankelijkheid van promovendidecanen (of het equivalent daarvan) in geval van klachten over promotores?
- Zijn faculteiten bereid het promoveren op artikelen niet alleen te accepteren, maar ook aan te moedigen, bijvoorbeeld met het oog op vergroten van kansen op een NWO-Veni-subsidie?
- Hoe wordt bewaakt dat in geval van co-auteurschappen de meest creatieve delen zijn geschreven door de promovendi?

- Wat zijn de auteurs-consequenties van toenemende multi- en interdisciplinariteit? Zal de rechtswetenschap vaker te maken krijgen met gebruiken uit andere disciplines, zoals bedenkers van onderwerpen die tevens optreden als co-auteur?
- Hoe strak moet in geval van promoveren op artikelen de samenhang zijn tussen de artikelen en moet er een in- en uitleiding worden toegevoegd, of is dat te veel de oude boekgedachte?
- Wat exact is de rol en betekenis van promotiecommissies, in geval artikelen reeds als *refereed* zijn gepubliceerd?
- Hoe kan ervoor worden gezorgd dat buitenpromovendi beter worden verbonden met de wetenschapscultuur die voor reguliere promovendi geldt, inclusief kwaliteitsbewaking via tussenstappen, zodat aan het einde de kwaliteitscontrole via promotiecommissies soepel verloopt?
- Hoe kunnen doorlooptijden en rendementen verbeteren, zonder promovendi te zien als 'productiefactor' en met een reëel oog voor de inhoudelijke, organisatorische en persoonlijke zorgen die het schrijven van een proefschrift vaak met zich meebrengt?

3.3 Sturingsinstrumenten

Bij de discussies over de programmering van rechtswetenschappelijk onderzoek was *bottom up* met afstand het meest gebruikte woord. Het zijn immers de onderzoekers en onderzoeksleiders die het beste kunnen beoordelen wat er op hun deelgebied 'in de lucht zit' en die zich vanwege deze zelfsturing bovendien eigenaar zullen voelen van hun onderwerpen. Onderzoekers willen geen pionnen zijn op een bestuurlijk schaakbord, hetgeen ook binnen onderzoeksgroepen vraagt om een bijpassende managementstijl (ruimte laten, niet te veel dichttimmeren, protocollering intern niet te ver doorvoeren, primair accent op het scheppende, innoverende en creatieve deel van het werk, niet 'sturen op wantrouwen', en al helemaal niet *ex ante*). In essentie gaat het daarbij om de aloude academische vrijheid: wat pak ik als onderzoeker aan en hoe doe ik dat? Die vrijheid lijkt me nog altijd erg groot, zeker voor senior-onderzoekers, en wordt m.i. eerder ingeperkt door de tijdseisen die goed onderwijs stelt en door bureaucratische processen die door de tijden heen de universiteiten zijn binnengeslopen dan door inhoudelijke keuzes die facultair en universitair van bovenaf worden opgelegd. Dat alles laat ruimte voor onderzoek dat, zoals NWO dat doorgaans verwoordt, 'door nieuwsgierigheid is gedreven'. Wie daarvoor het talent heeft maar niet de tijd, moet het m.i. eerder zoeken in prioritering dan in klagen.

Wel is van belang om faculteits- en universiteitsbreed scherp te aan de dag te blijven leggen m.b.t. 'indirecte sturing van onderzoek', vanwege de afhankelijkheid van externe financiering en het gegeven dat financiers als ERC en NWO met regelmaat inhoudelijke agenda's hanteren die niet in het voordeel werken van een aantal juridische sub-disciplines of zelfs van de rechtswetenschap in totaliteit, ook al zijn die programma's doorgaans wel gebaseerd op consultatie van de potentieel relevante sectoren.

Met bottom-up als uitgangspunt is er op alle faculteiten nog steeds veel ruimte voor sturing en bijsturing. Ik noem een aantal 'instrumenten', deels voorbijgekomen in gesprekken en de negen rapporten:

- Het vrijmaken van financiële middelen voor het aantrekken van promovendi en postdocs voor specifieke, centraal gekozen thema's.
- Het faciliteren dat elke onderzoeker, jong en oud, een tijd naar het buitenland gaat, als regulier onderzoeker, of in het kader van een opfrisverlof of sabbatical, ook voor niet-oud-bestuurders.
- Het beschikbaar stellen van kleine *scholarships* voor innovaties ('zaaigeld'), vrij besteedbaar, zonder verantwoordingsplicht.
- Het instellen van een facultair innovatiefonds dat onderzoekers in de gelegenheid stelt aaneengesloten aan grotere voorstellen te werken.

- Het aanstellen van experts op het terrein van externe fondsenwerving, met specifieke kennis van het juridische domein en de maatschappelijke context daarvan.
- Het organiseren van facultaire dating sessies om uit te zoeken welke onderzoekers willen samenwerken aan bepaalde onderwerpen.
- Kredietbenoemingen van hoogleraren (wel veelbelovend en ‘uit het goede hout’, maar met een nog relatief bescheiden past performance).
- Begeleiding van jonge promotores.
- Het aanstellen van onderzoekshoogleraren.
- Het maken van werk- en prestatieafspraken met minder functionerende onderzoeksgroepen, inclusief horizonbepalingen, en het sneller afbouwen van onderzoek dat niet aan de maat is, mede om ruimte te maken voor kansrijker initiatieven.

En zo zijn er nog veel meer instrumenten, met allemaal hun pro's en con's, en met de zekerheid dat, enkele uitzonderingen in het lijstje daargelaten, de keuze voor het ene instrument financiële gevolgen heeft voor andere activiteiten binnen of buiten het onderzoeksdomein. Tussen droom en daad staan nu eenmaal vaak financiële bezwaren.

De essentie van de combinatie van bottom-up en sturing: het doorvoeren van vernieuwing zonder afbreuk te doen aan bewezen verworvenheden. Toch is dat laatste vaak lastig. Tijdens de vroegste debatten over internationalisering van onderzoek bijvoorbeeld voelden onderzoekers met een grote staat van dienst in nationaalrechtelijk onderzoek soms de grond onder hun voeten verdwijnen. In dat alles lijkt nu veel meer evenwicht gekomen, met ruimte voor variëteit, zolang de kwaliteit van het geleverde werk maar aan de maat is. Bij de interactie tussen bottom-up en besturen en bijsturen en de daarbij passende instrumenten gaat het uiteindelijk opnieuw om de vormgeving en het beheer van de integrale keten, van zorgvuldig geformuleerde onderzoeksambities tot het ontwerpen en in praktijk brengen van o.m. een facultair financieel model en van een personeelsbeleid, inclusief incentives, die beide op een realistische manier op diezelfde onderzoeks- (en onderwijs)ambities zijn toegesneden.

3.4 Interactie tussen inhoud en organisatie

Veel van de negen commissies hebben tijdens de gesprekken en in hun rapporten vastgesteld dat de facultaire structuren voor buitenstaanders weinig helder zijn, zacht gezegd. Los van de benamingen (centra, vakgroepen, programmagroepen en de koepels daarboven) gaat het dan om de verhouding tussen de verschillende entiteiten (de rol van de *graduate school* naast centra en vakgroepen bijvoorbeeld), om de al dan niet autonome positie van interfacultaire instituten, om de positie en zeggenschap van de vice-decaan onderzoek, om de lijnen tussen de faculteiten en de onderscheiden CvB's, alsook om onderzoekers die van verschillende groepen deel uitmaken, met daarbij behorende vragen over inzetbaarheid en personeelsbeleid (wie bijvoorbeeld houdt de functioneringsgesprekken?). Met enige regelmaat vroegen commissies aan besturen of zij hun faculteiten op dezelfde wijze zouden inrichten als ze het opnieuw zouden mogen doen. Soms kon het maar net worden uitgelegd, zal ik maar zeggen. En uiteraard: elke faculteit kent haar eigen historie; ook dat legt een claim op organisatievormen. Menigmaal werd na zo'n gedachteswisseling door de commissievoorzitter vastgesteld dat het wel goed was, zolang het intern maar duidelijk is. Maar toch.

De kernvraag blijft of inhoudelijke vragen en ambities leidend zijn bij het hervormen en onderhouden van organisatiestructuren, alsook het spiegelbeeld daarvan: het gegeven dat elke verandering tijd en energie kost en dus de vraag oproept hoe kan worden voorkomen dat, anders dan in tijden van noodgedwongen reorganisaties, zaken overhoop worden gehaald zonder dat de veranderingen vervolgens instrumenteel zijn aan het waarmaken van de onderzoeks- (en onderwijs) ambities. Daar komt bij dat soms overheidsmaatregelen of, al dan niet in het verlengde daarvan het

centrale universiteitsniveau, vragen om andere bestuurlijke maatregelen dan de faculteiten zelf zouden hebben bedacht, terwijl deze laatste wel deel uitmaken van dat grotere geheel. Hetzelfde geldt voor onderzoeksgroepen binnen faculteiten. Ook die hebben met een bestuurlijke context te maken. Verder kan het rechtenonderwijs, i.h.b. vanwege het civiele effect, vragen om andere structuren dan onderzoek. Zo lijkt een toenemend accent op multi- en interdisciplinair onderzoek te vragen om meer radicale doorlichting van facultaire organisatiestructuren dan thans vaak nog het geval is.

Bij dat alles past de meer fundamentele vraag naar het belang van onderzoeksbeleid in het algemeen, met als kernvraag: doet het wat het claimt te doen en wat zou de stand van de rechtswetenschap zijn zonder (bij-)sturing en interventies? Dat is een niet te beantwoorden vraag, al helemaal niet in algemene zin. Wel denk ik dat de opeenvolgende visitaties van de rechtswetenschap en allerlei beleidsdiscussies en -stappen daaromheen de discipline veel hebben gebracht, met al hun aanzetten tot zelfreflectie etc. Het feit dat een vraag niet makkelijk te beantwoorden is, is ook geen reden om niet bij elke beleidsstap de nuchtere, zakelijke vraag op te werpen wat de toegevoegde waarde is alsook de vraag of het wel of niet nemen van de desbetreffende maatregel in positieve zin – kern: kwaliteitsverhoging – of negatieve zin – kern: meer bureaucratie – zal bijdragen aan de protocollering van onderzoek.

4. KWALITEIT EN KWALITEITSMETING: REFLECTIES OP ENKELE INDICATOREN

In deel 1 van dit rapport gaf ik aan dat er veel kwaliteitsindicatoren beschikbaar zijn, ook voor de rechtswetenschap. Daarbij kan het geen kwaad voor ogen te houden dat een ‘indicator’ niet voor niets een ‘indicator’ heet, en eerder een aanwijzing is voor kwaliteit dan een bewijs waar geen menselijke handeling meer aan te pas komt. En de precisie van het gebruik van de bestaande indicatoren door de faculteiten mag dan de huidige visitatie op onderdelen parten hebben gespeeld (zie par. 1.2.4), dat wil niet zeggen dat de faculteiten op dat vlak in enkele decennia geen enorme vooruitgang hebben geboekt. Er bestaat brede overeenstemming over een aantal indicatoren voor kwaliteit, maatschappelijke relevantie en vitaliteit, de thema’s van nu die vast ook post-2021 leidend zullen zijn, al dan niet aangevuld met nieuwe accenten. Ik noem een aantal van deze indicatoren, hier en daar aangevuld met bescheiden verbetervoorstellen. Deze laatste gaan echter steeds vergezeld gaan van de bestuurlijke vóórvraag welke richting de faculteiten, afzonderlijk dan wel gezamenlijk, in de toekomst met de visitaties op willen gaan.

4.1 Externe onderzoeksubsidies

Het verkrijgen van externe onderzoeksubsidies van NWO en bijv. de ERC staat hoog in aanzien. Wat betreft de ERC is van belang dat de afgelopen jaren een deel van voorheen nationaal beschikbare middelen is verschoven naar de EU, deels op basis van een inhoudelijke agenda op het vlak van o.m. recht en regulering. Enkele faculteiten hebben dat tijdig doorgrond en laten een mooie score zien, i.h.b. wat betreft FP7/*Horizon 2020*. Duidelijk is echter ook dat de ambities van het rechtswetenschappelijke onderzoek om mee te dingen naar ERC-subsidies kunnen worden uitgebreid, hoeveel initiatieven op dat vlak ook reeds worden ondernomen. Wel zal er, zowel wat betreft ERC als NWO, altijd debat blijven over de procedures en zaken als de verhouding tussen investering in tijd en kans op succes. Duidelijk is echter dat alle faculteiten met trots melding maken van bijvoorbeeld het binnenhalen van Veni-, Vidi- en Vici-beurzen, en dat bovendien zonder onderscheid presenteren als teken van externe erkenning en daarmee van kwaliteit. Op die causaliteit is zeker een en ander

af te dingen, maar zo ergens, dan kunnen hier de (harde) feiten voor zich spreken. Voor de periode 2009-2016 zijn die feiten, volgens een opgave die ik ontving van NWO, dat aan rechtswetenschappelijke onderzoekers 31 Veni-, 11 Vidi- en 4 Vici-subsidies zijn toegekend. In vergelijking met andere maatschappij- en geesteswetenschappen (tezamen het vroegere MaGW-gebied van NWO) scoort de rechtswetenschap iets onder het gemiddelde qua verhouding indiening-honorering, maar niet zo slecht als soms wel wordt gedacht. De MaGW-slagingspercentages zijn voor de jaren 2009-2016 bij de Veni-subsidies 12 %, tegenover 10 % voor de rechtswetenschap; bij de Vidi-subsidies, respectievelijk 11 % en 11%; en bij de Vici-subsidies, respectievelijk 13 en 8 %. Voor de (methodologische) orde: dit is louter indicatief. Zo heb ik bijvoorbeeld niet gekeken naar de absolute aantallen indieners, noch naar de vraag of disciplines (en faculteiten/groepen daarbinnen) wellicht alles insturen, rijp en groen. Nader onderzoek daarnaar zal niet tot andere cijfers leiden, maar wel tot genuanceerder inzichten.

Tegenover dit relatief positieve beeld staat bijvoorbeeld dat de Spinozapremie sinds startjaar 1995 slechts één keer, op 81 keer in totaal, is toegekend aan een rechtswetenschapper: Deirdre Curtin (2007). Nu doen maatschappij- en geesteswetenschappen het bij de Spinozapremie over de hele linie niet goed, met grofweg 20 % van het totaal aantal toekenningen, maar bij taal- en letterkunde bijvoorbeeld konden de handen vijf maal de lucht in. Ook is bekend, zij het nog niet in kwantitatieve zin, dat de rechtswetenschap weinig heeft gehad, c.q. bijgedragen aan het Topsectorenonderzoek, aan Zwaartekracht-subsidies of aan NWO-programma's als Maatschappelijk Verantwoord Innoveren. Ik laat het bij dit signalement, omdat een meer uitgebreide verkenning buiten de opzet en kaders van dit rapport valt. Wel stel ik vast dat faculteiten die tot op heden op ERC- en NWO-vlak vergelijkenderwijs minder hebben laten zien dan de 'concullega's' steevast melding hebben gemaakt van de wens op dit punt vooruitgang te boeken, inclusief bijvoorbeeld het ontwerpen van interne stimulerings- en screeningsprocedures, waarbij voorstellen langs verschillende kanalen lopen om sterktes en zwaktes te detecteren.

4.2 Derde-, Vierde- en Vijfde-Geldstroomonderzoek

Het voorgaande geldt mijns inziens *mutatis mutandis* ook voor grote Derde-Geldstroomprojecten, aanbesteed bij specifieke onderzoeksgroepen vanwege de daar aanwezige expertise, alsook voor grote fondsen binnengehaald onder de vlag van de Vierde Geldstroom (externe onderzoeksgelden die niet zijn verbonden met specifieke onderzoeksvragen, maar met een breder onderzoeksveld of -thema) of de Vijfde Geldstroom (waarbij onderzoeksgroepen de financier 'vertellen' wat er onderzocht zou moeten worden). In de huidige visitatie is veelvuldig melding gemaakt van (grote) Derde-Geldstroomprojecten, in een aantal gevallen ook leidend, conform de Protocolen, tot vermelding van de uitkomst ervan als kernpublicatie. Ook zijn er diverse voorbeelden gepresenteerd van Vierde-Geldstroom-financiering, anders dan van de Vijfde Geldstroom. Toch zou dat laatste, in navolging van andere wetenschappen, het voorland kunnen zijn van enkele juridische onderzoeksgroepen. En ook deze verworvenheden kunnen m.i., mits voorzien van een degelijke toelichting op het punt van de relatie expertise-aanbesteding, zonder verdere reserves worden aangemerkt als een kwaliteitskeur, theoretisch denkbare tegenwerpingen ten spijt. Wel past daarbij de waarschuwing dat potentiële ontwikkelingen als deze niet reeds bij voorbaat in protocollen dienen te verschijnen, laat staan taakstellend zouden dienen te worden opgenomen in bilaterale afspraken tussen CvB's en faculteiten. Mijn reden om er hier melding van te maken betreft het openhouden van de horizon.

4.3 Externe *peer review* en beoordeling door redacties

Externe *peer review* van publicaties, waarbij *double blind* vaak wordt gezien als het summum, en met nogmaals de kanttekening dat het SEP deze termen niet gebruikt en alleen spreekt over '*refereed*', is in beginsel een teken van bewezen kwaliteit. 'In beginsel', want *peer review* heeft ook nadelen

en schaduwzijden: deze kan er, afhankelijk van de ingezette *peers*, bijvoorbeeld toe leiden dat zeer vernieuwende stukken niet worden begrepen of afgedaan als te radicaal. Soms ook zullen de *peers* nog niet gewend zijn aan het hierboven beschreven methoden-pluralisme en, meer in het algemeen, de stand van de Nederlandse rechtswetenschap. Volgens enkele internationale visitatoren loopt Nederland hier (ver) voor de troepen uit, of woorden van deze strekking. Ik noteerde onder andere: ‘Trend-setting’; ‘you are real pathfinders’; ‘your legal scholarship belongs to the top’; ‘the Dutch approach is admirable’. Of ook: ‘You are way too calvinistic’, aldus een van hen op het moment dat in een vertrouwelijk eindgesprek concept-oordelen moesten worden geformuleerd. Dat is kritiek die ook wel wordt gehoord op het moment dat rechtswetenschappers voorstellen indienen bij de ERC of NWO.

Verder is lang niet altijd helder of tijdschriften en uitgevers die stellen te werken met bijvoorbeeld *double blind peer review* dat in de praktijk ook (ten volle) doen. En zo zijn er nog meer argumenten, inclusief het onzingehalte van een omkering ervan: iets wat niet is onderworpen aan *peer review* kan niet goed zijn. Hoe bijvoorbeeld de kwaliteiten te duiden van artikelen die ‘slechts’ zijn beoordeeld door redacties, maar die wel zijn verschenen in tijdschriften met een hoge afwijzingsgraad (op inhoud)? Het lijkt zaak om externe *peer review* als concept sowieso niet hoger aan te slaan, en zeker niet bij voorbaat, dan beoordeling door degelijke redacties, immers ook *peers*, al dan niet ad hoc bijgestaan door experts op sub-gebieden. Voor een discipline als de rechtswetenschap komt daar nog bij dat bij nationaal-georiënteerd onderzoek de auteurs en *reviewers* al gauw bekenden zijn van elkaar, wat nog eens te meer het geval is wanneer zij in landelijke onderzoekscholen samenwerken. Verder blijft er, zoals aangegeven in par. 1.2.4, ruimte voor precisering van de definities en voor controles op het praktische gebruik ervan. En zo ergens, dan gaat het ook hier om de hele keten, van goede afspraken over definities, voor nationaal en/of lokaal-facultair gebruik, tot het correct vastleggen van gegevens en toetsing van de invoering in ‘de systemen’ teneinde aan het einde van de rit niet afhankelijk te zijn van het oordeel van de onderzoekers zelf.

4.4 Impact-factoren en citatie-indexen

Enkele faculteiten werken voor specifieke onderzoekseenheden met impact-factoren en citatie-indexen. De trend lijkt me te zijn dat zij dat zo willen laten voor de sub-disciplines waar dit nu gebeurt en dat ze deze meetmethode niet willen uitbreiden naar andere sub-disciplines, laat staan deze faculteitsbreed willen toepassen. Dit is m.i. terecht, mede gezien discussies die in andere disciplines worden gevoerd over vervuiling van deze indicatoren: niet elke citatie of elke vorm van impact is een teken van wetenschappelijke kwaliteit en/of hoogwaardige maatschappelijke relevantie, ook al heeft iemand die vaak wordt geciteerd minder uit te leggen dan iemand wiens werk nooit wordt aangehaald; idem wat betreft impact. Verder is van belang dat veel juridische tijdschriften niet zijn opgenomen in grote databases die worden gebruikt om impact en citaties te registreren, terwijl citaties in bijvoorbeeld boeken niet meetellen. Ook het gegeven dat sommige auteurs nimmer citeren uit het werk van bepaalde collega-auteurs leidt ertoe de betekenis van citatie-indices en impact-factoren te relativeren.

4.5 Hoe om te gaan met de samenloop van wetenschap en praktijkrelevantie?

Lastig in termen van het meten van kwaliteit is de op juridisch gebied vaak geziene samenloop van wetenschap en (beoogde) praktijkrelevantie. Wat inhoudelijk m.i. een lofwaardige karakteristiek is van veel juridisch onderzoek, levert problemen op vanuit het perspectief van de kwaliteitsmeting en de precisie van de onderliggende indicatoren, zowel wat betreft gehanteerde definities als wat betreft de registratie van de output. Een voorbeeld ter illustratie: Het NJB maakt een onderscheid tussen ‘wetenschap’ en ‘praktijk’, maar artikelen in de rubriek ‘wetenschap’ zijn lang niet altijd streng in methodologische zin, terwijl hetzelfde geldt voor de zgn. praktijkstukken, die naar hun aard echter

nogal eens empirisch van aard zijn. Oftewel: facetten van indicatoren gaan hier door elkaar lopen, en dat is opnieuw eerder een kwestie van meten dan dat die stukken niet zouden deugen, c.q. al dan niet een plaats verdienen in het spectrum van kwalitatief goed onderzoek.

Interessant is dat het Disciplineprotocol vooronderstelt dat de sub-criteria voor de kwaliteit van publicaties genoegzaam bekend zijn. Toch is het, visitatie of niet, zaak deze telkens opnieuw tegen het licht te houden, en eenieder actief te herinneren aan de kernkwalificaties voor kwaliteit: vernieuwend, kennisverbredend en -verdiepend, aantoonbare toevoeging aan de *body of knowledge*, duidelijk verwoorde methodologie (welke dan ook), en dat alles opnieuw onder toezicht dat uitstijgt boven de kwaliteitsoordelen die onderzoekers zelf aan hun werk geven.

4.6 Belangwekkende posities en eervolle uitnodigingen

Een andere set van kwaliteitsindicatoren betreft lidmaatschappen van de KNAW, eredoctoraten, gasthoogleraarschappen en, in zekere zin, prestigieuze academische uitnodigingen. Bij deze laatste ligt echter, meer en anders mijns inziens dan bij de andere hierboven genoemde 'tekenen van externe waardering', wel enige inflatie op de loer. In de wetenschap dat het houden van een *key note* in aanzien staat, wordt door menig organisator naar die woorden gegrepen. Toch is de ene *key note* de andere niet. Als ze willen blijven meetellen als 'kwaliteitsindicator zonder nadere weging' is er m.i. iets voor te zeggen deze alleen als volwaardig mee te tellen, indien de uitgenodigde spreker een gemotiveerde, formele uitnodiging kan overleggen. Dit betreft opnieuw een afweging tussen 'iets meer bureaucratie' en 'objectivering van de weging', met als bijkomend voordeel dat een stap als deze recht zou doen aan degenen die daadwerkelijk met enige regelmaat dergelijke prestigieuze uitnodigingen ontvangen.

4.7 Redactielidmaatschappen

Ook bij het hanteren van redactielidmaatschappen als kwaliteitsindicator is m.i. alertheid geboden. Niet altijd worden daarvoor de beste onderzoekers gevraagd, dan wel zijn deze 'al aan de beurt geweest'. Ook kan het zijn dat redacties worden gedwongen te putten uit een beperkte vijver, met als gevolg dat vanzelf iedereen een keer 'aan de beurt komt'. Ook hier geen pleidooi voor het schrappen als indicator, maar wel voor meer precisering, wat zou kunnen door het ontwerpen van een formulier, met criteria als: nationaal-internationaal, afwijzingsgraad, open access en taakomschrijving van de redacteur, leidend tot een categorisering van redactielidmaatschappen. Kwantitatieve gegevens voeden dan uiteindelijk het kwalitatieve oordeel op een betrouwbaarder manier dan nu vaak het geval is. Het is echter opnieuw aan onderzoeksgroepen en besturen een afweging te maken van de inhoudelijke pro's en de administratieve con's en zich de vraag te stellen hoe veel gewicht zij per saldo aan deze indicator willen toekennen. Laten zoals het is, is ook een optie.

4.8 Kennis voor beleid

Bij weer andere kwaliteitsindicatoren, specifiek op het vlak van de maatschappelijke relevantie bijvoorbeeld, kan het aangewezen zijn sub-indicatoren te maken, zoals 'kennis voor beleid', waaronder zaken zouden kunnen vallen als traceerbare bijdragen aan wetgeving, conclusies van AG's, beleidsadviesorganen van de overheid, staatscommissies, alsook aan de private sector. Het zou passen bij de universiteitsbrede trends naar meer valorisatie. Uitsplitsen betekent dan meer transparantie en dus meer ruimte voor externe controleerbaarheid, maar vraagt wederom allereerst om een bestuurlijke afweging.

4.9 Ter afronding

Zo is er per indicator een verhaal te vertellen. De essentie: de inhoud blijft leidend en veel kan in indicatoren worden gevat, maar het blijven wel indicatoren in de strikte zin van het woord. Daarbij komt nog dat sommige zaken moeilijk in verifieerbare indicatoren te vatten zijn, zoals de vraag of een onderzoeksgroep vibreert en of er een open interactie is tussen leiding en ‘werkvloer’. Het is daarbij ook de vraag hoe diezelfde werkvloer aankijkt tegen (bij)sturing op basis van indicatoren. Tijdens verschillende gesprekken kwam aan de orde hoe faculteiten de wetenschappelijke output vastleggen in puntensystemen of equivalenten daarvan en interessant is dan dat sommige onderzoekers meldden dat te zien als verdere bureaucratisering van het onderzoekswerk. Als het goed is echter zijn in die systemen de inhoudelijke prioriteiten van de faculteiten verwerkt. Wel lijkt het aan te raden na deze visitatieronde de systemen nog eens tegen het licht te houden. Enkele faculteiten denken er bijvoorbeeld over het multi- en interdisciplinaire onderzoek verder te stimuleren (of doen dat nu al) door dit type onderzoek in hun puntensystemen te verwerken. Wederom dus: niet terzijde schuiven, maar doorlichten en wellicht verfijnen in het licht van de eigen facultaire ambities en de inzichten die de visitatie als geheel heeft opgeleverd. Per saldo gaat het bij dit alles opnieuw om de gehele keten, dit keer van beleid, organisatie, incentives, onderzoeksinspanningen en uitkomsten, ingericht op een inzichtelijke manier en met praktisch hanteerbare kwaliteitsindicatoren, ook en niet in de laatste plaats voor al die onderzoekers die *niet* (dagelijks) bezig zijn met facultaire bestuurlijke vraagstukken.

5. BENCHMARKS

In het Disciplineprotocol wordt mij gevraagd “uitspraken te doen over de wijze waarop benchmarking heeft plaatsgevonden en in de toekomst plaats kan vinden” (p. 10). Het Protocol tekent aan dat de benchmark een nieuw onderdeel is in het SEP en dat “in deze overgangsfase de juridische faculteiten (en CvB’s) verschillend over de benchmark [lijken] te denken”. Bovendien is er “binnen de discipline nog weinig ervaring met benchmarking” (p. 9).

Het SEP spreekt over de benchmark als middel om te reflecteren op de positie van onderzoekseenheden in onderzoek en samenleving en als verkenning van kansen voor de toekomst. Daaraan wordt toegevoegd dat dit voor een academische instelling twee dingen betekent: “A form of benchmarking by looking at the performance of comparable units elsewhere, and an analysis of its own mission in relation to developments in the Dutch and European policy context” (tabel D4). Ik neem de context waarin het SEP over de benchmark spreekt mee, omdat daarin bewust wordt verwezen naar de positie van onderzoekseenheden in onderzoek én samenleving en naar de eigen ambities (“mission”) van de groepen.

De kern van de benchmark zelf is “looking at the performance of comparable units elsewhere” (idem), en dat kan zowel competitief worden opgevat als in termen van “van elkaar kunnen leren”. Het SEP en het Disciplineprotocol laten in het midden welke betekenis de voorkeur heeft. Verder geeft het Disciplineprotocol aan dat het kan gaan om een alomvattende benchmark, of een benchmark op “dimensies”, zoals wetenschappelijke kwaliteit, werfkracht, ambitie of publicatieprofiel. En ook het aggregatieniveau kan verschillen, zolang het maar gaat om vergelijkbare eenheden. Verder stelt het Disciplineprotocol dat “een vorm van benchmarking bij voorkeur – conform het SEP – onderdeel uitmaakt van de zelfstudie” (p. 10). Daarbij staat het de faculteiten vrij hun eigen keuzes te maken, met één verbod: “Geen benchmark op productiviteit onder de zusterfaculteiten” (p. 9).

5.1 Feitelijk gebruik van benchmarks tijdens de huidige visitatie

Alle faculteiten hebben de term ‘benchmark’ allereerst gebruikt in de betekenis van ‘standaard’ waaraan de kwaliteit en kwantiteit van de eigen prestaties kunnen worden afgemeten. Vaak gaat het daarbij als startpunt om het ‘benchmarken op eigen ambitie’, inclusief zaken als (aantallen) *peer reviewed* artikelen (al dan niet per fte), aantoonbare maatschappelijke relevantie, aantallen promoties, externe fondsenwerving. In dit deel van mijn rapport gaat het om die andere vorm van benchmarking: hebben faculteiten of groepen specifieke onderzoekseenheden opgevoerd waarvan ze denken te kunnen leren en/of waarmee ze willen worden vergeleken?

Soms hebben faculteiten, al dan niet beargumenteerd, afgezien van een benchmark in de hier bedoelde zin. Dit geldt voor *Groningen*, *Maastricht*, *Nijmegen* en *Tilburg*. Andere faculteiten hebben afgezien van een faculteitsbrede benchmark en hebben het aan de onderzoeksprogramma’s overgelaten om te kiezen voor een eigen benchmark, waarbij ‘overlaten aan’ soms valt te lezen als ‘advies’ en soms als ‘dringend verzoek/opdracht’. Dit tezamen genomen betreft *Leiden*, *Utrecht*, en *beide Amsterdamse faculteiten*. Verder heeft de juridische faculteit van de *Erasmus Universiteit Rotterdam* als enige een breed opgezette “strategic benchmark” gedaan, met de juridische faculteit van de Universiteit van Kopenhagen, resulterend in een “concise qualitative benchmark study” (zelfstudie, p. 49). De Rotterdamse zelfstudie bevat daarvan een samenvatting van zes pagina’s.

Los van de zelfstudies kwam in gesprekken bij enkele faculteiten naar voren dat men van benchmarks heeft afgezien omdat het fenomeen niet erg zou passen bij rechtswetenschappelijk onderzoek en meer geëigend is voor disciplines waarbinnen onderzoekers ‘op zoek zijn naar hetzelfde’, zoals geneesmiddelen voor wereldwijd voorkomende ziektes of nog onbekende planeten. In diezelfde gedachtegang zouden bij juridisch onderzoek altijd zoveel ongelijksoortigheden optreden, nog los van het nationale karakter van een belangrijk deel van het onderzoek, dat een eventuele benchmark hoe dan ook weinig harde inzichten zou opleveren. Zo geformuleerd gaat het dan om een benchmark in de betekenis van ‘de beste willen zijn’, niet zozeer om het leren van elkaar, al dan niet op onderdelen.

Bestudering van de facultaire omgang met benchmarking, voor zover dus uitgevoerd, laat zien dat faculteiten en groepen afwisselend en door elkaar heen voor beide vormen van benchmarken hebben gekozen (‘leren’ en ‘concurreren’). Vaak gaat het om punten waar zij iets van andere onderzoekseenheden kunnen leren, maar evenzo vaak worden indicatoren/referentiepunten opgesomd met het kennelijke doel als beste uit de vergelijking naar voren te komen. Met beide is m.i. niets mis, met wel de kanttekening dat als de uitkomst van de vergelijking is dat het desbetreffende instituut/centrum/programma *de facto* beter is dan ‘de concurrent(en)’ die uitkomst doorgaans relativering behoeft. Die is immers gebaseerd op de perceptie van onderzoekseenheden zelf, vaak gecombineerd met een weergave van karakteristieken van ‘de concurrent’ die schetsmatig en, hoewel doorgaans waarschijnlijk correct, weinig controleerbaar is.

Verder hebben veel onderzoekseenheden die zich aan een benchmark hebben gewaagd hun ambities neergeschreven in betrekkelijk open termen, vaak met benoeming van de meest relevante indicatoren, maar evenzo vaak zonder er specifiek op in te gaan en dus zonder af te dalen naar het ‘bewijsniveau’. In mijn woord ‘gewaagd’ zit overigens een compliment: ze hebben het dan toch maar gedaan, hoe weinig tast- en toetsbaar soms ook. Een aantal uitzonderingen van gevestigde onderzoeksgroepen daargelaten, kon dat laatste in dit stadium wellicht ook niet anders, waarbij de geringe ervaring met benchmarken en de onderliggende aarzeling om eraan te beginnen, waarover het Disciplineprotocol spreekt, wel blijken te kloppen.

5.2 Benchmarking: een vooruitblik

Het fenomeen benchmarken komt oorspronkelijk uit het (Japanse) bedrijfsleven, met de bedoeling om van mede-fabrikanten die zaken te kopiëren die tot verbetering van de eigen producten kunnen

leiden en aldus een groter marktaandeel te verwerven. Hier komen 'leren van' en 'competitie' samen. Veel van de terminologie die in de zelfstudies wordt gebruikt zou ook in het bedrijfsleven niet misstaan. Mijn inziens hadden universiteiten enkele decennia geleden ook iets te leren van bedrijven, waar het ging en gaat om zaken als (reflectie op modellen van) aansturing, efficiënt tijdgebruik, het afleggen van verantwoording (in het geval van grote bedrijven primair aan de aandeelhouders en andere stakeholders; in het geval van universiteiten primair aan de belastingbetaler). Dat gezegd zijnde denk ik dat er veel redenen zijn om de eigen aard van universiteiten te blijven benadrukken: promovendi moeten geen 'productiefactoren' worden, zoals ik schreef (par. 3.2), maar eerst en vooral worden gezien als jonge mensen die ooit 'de dienst zullen uitmaken', in welke rollen dan ook, en die zich daartoe ook verder moeten kunnen bekwamen in normbesef, teamspirit, onderzoekende houding, maatschappelijke durf, vermijding van blikversmalling en het louter zijn van een superspecialist op een onderwerp waar later wellicht weinig vraag meer naar is. Het promotietraject is er niet alleen voor de graad, maar ook voor het vormen van de ruggengraat, zoals ik ooit leerde van een Zuid-Afrikaanse collega. Prestatieafspraken zijn gezond, maar werken soms ook perverterend. Kengetallen zijn handig, maar gaan al snel een eigen leven leiden. *Rankings*? Ze zijn of lijken een onontkoombaar verschijnsel in de roep om duidelijkheid en het afleggen van verantwoording ('sturen op wantrouwen'), maar zijn vaak gebouwd op een selectieve omgang met inhoud – bijvoorbeeld artikelen in *refereed journals*: cruciaal, maar niet het hele verhaal – en met gebruik van methoden die de kritische toets van serieus te nemen empirisch wetenschappelijk onderzoek niet kunnen doorstaan. Het zijn juist die 'nuances' die bij in- en extern gebruik van de *rankings* wegvallen.

Een alomvattende benchmark met om het even welke toonaangevende nationale, Europese of mondiale juridische onderzoekseenheid zal doorgaans niet op een verantwoorde manier kunnen. Als een benchmark zich echter zou concentreren op dimensies als 'wetenschappelijke kwaliteit', 'maatschappelijke relevantie' en 'vitaliteit' (en wellicht zaken als aantallen onderzoeksfe's en beschikbare financiële middelen) kan dat in mijn ogen zeer wel een algehele benchmark worden genoemd, want de kern omvattend. Het kan immers niet de bedoeling zijn dat min of meer afgeleide verschillen worden gebruikt om een vergelijking uit de weg te gaan. Dat alles past uiteraard bij het 'competitiemodel' en de voor-vraag blijft of faculteiten/groepen deze willen, en zo ja, met welk doel exact: gewoon 'de beste willen zijn' of bijvoorbeeld vergroting van naamsbekendheid en daarmee van mogelijkheden om geld aan te trekken (in de zelfstudies een vaak gemaakte combinatie)? Het een sluit het ander niet uit.

In het andere model, dat van 'het leren op onderdelen', is dat alles minder complex. Op basis van de kennis die onderzoekseenheden hebben van hun netwerken is het vaak vrij eenvoudig vast te stellen dat de ene partner uitzonderlijk goed is in *refereed* artikelen, de andere in het verwerven van externe gelden, de derde in maatschappelijke impact. De gedachte is dan de eigen 'lichaamsbouw' van de onderzoekseenheid te versterken en te verfraaien met die ledematen die passen bij het gewenste zelfbeeld ('ambities'). Wel dienen groepen die zo denken m.i. in staat te zijn om ook aan niet-vakgenoten aan te geven waarom zij juist bij die partner te leen gaan. In de zelfstudies wordt, ook los van de secties die specifiek betrekking hebben op benchmarks, vaak gestrooid met namen van vooral buitenlandse instellingen, terwijl specifieke motiveringen nogal eens ontbreken. Om het spiegelbeeldig te zeggen: niet alles wat Cambridge, Harvard of Oxford doen is goed. Wie op onderdelen wil vergelijken en/of leren, zal dieper moeten graven dan nu vaak is gebeurd en kan ook niet heen om institutionele factoren als groepsomvang, geld, onderzoekstijd. En dit alles zou moeten gebeuren met de precisie die veel rechtswetenschappelijke onderzoek eigen is, wil het leiden tot een wijze van benchmarken die 'de losse pols' overstijgt. En ook hier: het begint met de vraag of men het wil en de zin ervan inziet, maar *als* het gebeurt, doe het dan afgewogen en op een inzichtelijke, controleerbare wijze.

6. TER AFRONDING

6.1 Drie opeenvolgende onderzoeksvisitaties

In 1996 moest de Commissie-Van Gerven oordelen over “de wetenschappelijke kwaliteit”, “de wetenschappelijke produktiviteit”, “de wetenschappelijke en, waar mogelijk, de maatschappelijke/ technologische relevantie” en “het wetenschappelijk perspectief”. Zij moest dat doen “aan de hand van goeddeels zelf aangelegde (en dus voor discussie vatbare) criteria” (p. 5 eindrapport). Over die laatste sprak zij in explorerende zin, leidend tot veel inzichten die nadien hun weg hebben gevonden naar de debatten over het karakter van de rechtswetenschap, de rechtswetenschap zelf en de volgende onderzoeksvisitaties.

Zes jaar later diende de Commissie-Ten Kate te oordelen over “academische kwaliteit”, “academische productiviteit” (nu weer met een ‘c’), “relevantie” en “vitaliteit/duurzaamheid” (p. 15 eindrapport). Zij maakte daarbij de kanttekening dat, in lijn met voorstellen gedaan door de Commissie-Van Gerven, het accent al minder lag op kwantitatieve outputgegevens. Verder stelde zij onder meer dat getalsmatige vergelijkingen niet op een betrouwbare wijze kunnen worden uitgevoerd en dat juridisch onderzoek zich niet verzet tegen programmering. Sommige zaken zijn van alle tijden, andere refereren aan iets wat toen blijkbaar nog een punt van debat was.

Zeven jaar later schreef de Commissie-Koers over een “discipline in transitie” die de naam rechtswetenschap verdient, “al was het alleen maar om te voorkomen dat [buitenstaanders] dit rapport en de conclusies daarvan beoordelen vanuit ideeën en beelden over de rechtswetenschap die niet meer van deze tijd zijn” (p. 30 eindrapport). De thema’s: “Kwaliteit”, “productiviteit”, “relevantie” en “vitaliteit/haalbaarheid”. De commissie stelde dat in de zelfstudies nog altijd veel nadruk lag op kwantitatieve informatie, maar ook dat internationalisering breed in de rechtswetenschap is doorgedrongen, dat er toenemend belang wordt toegekend aan multi- en interdisciplinair onderzoek en dat “[d]e methodologie van rechtswetenschappelijk onderzoek niet langer een impliciete vanzelfsprekendheid [is]” (p. 33). Ook wijst zij erop dat ondanks alle programmering “het uiteindelijk de kwaliteit van de individuele onderzoeker is die de kwaliteit van het door hem of haar verrichte onderzoek bepaalt”, alsook dat het de vraag is wat die individuele onderzoekers in staat stelt om de beste resultaten te behalen: “Solistisch onderzoek in de eigen studeerkamer of de interactie met andere onderzoekers?” (p. 34).

Samen geven deze korte beschrijvingen, die overigens op geen enkele wijze recht doen aan de rijkdom van de opeenvolgende rapporten, een tijdsbeeld van twintig jaar visitaties van rechtswetenschappelijk onderzoek. Het plaatst zaken in perspectief en toont hoe zeer de huidige visitatie past in een evolutionaire trend: weer zijn ‘we’ een enorm stuk verder en weer valt er nog van alles doen.

6.2 Overeenkomsten en verschillen tussen de faculteiten

In deel 2 van dit rapport besprak ik ‘de stand van de rechtswetenschap’, met het accent op overeenkomsten tussen de faculteiten. Uiteraard zijn er ook aanzienlijke verschillen, maar deze betreffen eerst en vooral zaken waarop de negen commissies wijzen en dus geen verschillen *tussen* faculteiten maar *binnen* faculteiten.

Wat betreft de verschillen tussen faculteiten wil ik nog wijzen op twee zaken. Op sommige faculteiten wordt meer dan op andere onderkend dat, in aansluiting op waardering voor hoogwaardig klassiek-juridisch onderzoek als een waarde in zichzelf, dit type onderzoek verder kan worden verrijkt via het stellen van rechtstheoretische, rechtsfilosofische en rechtshistorische vragen, leidend tot andersoortige onderzoeksvragen en daarmee doorgaans tot vernieuwingslagen. Dit staat los van het onderzoek binnen deze sub-disciplines ‘sec’, terwijl beide tezamen kunnen bijdragen aan

het academische karakter van de rechtswetenschap, zonder dat dit hoeft te betekenen dat deze zich loszigt van de rechtspraktijk of 'de maatschappelijke werkelijkheid' in bredere zin. Wat in de praktijk soms wel wordt aangeduid als '*freischwebende Intelligenz*' (is: 'academisch' in pejoratieve zin) kan omgekeerd dienen als versterking van het onderscheidende karakter van universitair, rechtswenschappelijk onderzoek. Ook het toenemend accent op empirisch, multi- of interdisciplinair onderzoek draagt daaraan m.i. bij. Het vraagt wel dat de betrokken rechtstheoretici, rechtsfilosofen en rechtshistorici – alsook de rechtssociologen, die dat echter per definitie al plegen al doen – en andere 'meta-juridici' hun inzichten verbinden met een of meer specifieke rechtsgebieden en dat zij dat ook doen met voldoende kennis van het geldende recht op dat gebied/die gebieden om met gezag te kunnen spreken en mede daardoor aansluiting te vinden bij de juristen van het domein in kwestie. En naar de mate waarin zij daarin slagen, is het adjectief 'meta' dan niet langer gepast en maken zij integraal deel uit van 'de *juridica*'.

Daarnaast, en ten tweede, zijn er tal van verschillen aan te wijzen in de profielen van de faculteiten. Die zijn echter nauwelijks meer te vinden op bijvoorbeeld methodologiegebied, maar veeleer in inhoudelijke thema's, met centra en instituten als uithangborden. Wie daar secuur naar kijkt, ziet dat veel faculteiten, mede vanwege onderwijsverplichtingen voorvloeiend uit het civiele effect, weliswaar veel gelijkenissen vertonen, maar ook dat zij zich uitbundig profileren met de thema's waar zij uitgesproken goed in (willen) zijn. De kenners weten dat faculteit 'x' weliswaar aandacht besteed aan thema 'y', maar dat daarentegen faculteit 'z' op dat vlak een *echt* expertisecentrum kent.

6.3 Diversiteit

In juli 2016 werd aan het SEP het element 'diversiteit' toegevoegd, wat in het licht van de (bijna) gereed zijnde zelfstudies in zekere zin te laat was. Het SEP spreekt over gender, leeftijd, etniciteit, de organisatiecultuur, de doelen die onderzoekseenheden zich op het vlak van diversiteit stellen en hoe deze terugkeren in het selectie- en waarderingsbeleid. Het zijn flinke opdrachten, die niet door iedereen op dezelfde wijze kunnen en hoeven te worden uitgevoerd. De boodschap is echter helder: kijk niet weg en doe er wat aan.

Omdat diversiteit nog niet als te beoordelen thema in het SEP noch het Disciplineprotocol stond vermeld, krijgt het, enkele passages daargelaten, in de negen rapporten logischerwijze weinig aandacht. Wel kwam het thema met enige regelmaat aan de orde tijdens de gesprekken. Soms betrof dat de doorstroming van vrouwelijk talent, met als klassieker (helaas) dat er wel veel vrouwelijke studenten, promovendi en U(H)D's zijn, maar verhoudingsgewijs nog altijd weinig vrouwelijke hoogleraren. Vaak ook ging het om de inzet van onderzoekers met een niet-Nederlandse achtergrond en/of afkomstig uit andere onderzoeksculturen bij bijvoorbeeld onderzoek naar mondiale thema's en, breder, als onderdeel van het zichtbaar maken van de internationalisering van de rechtswetenschap. Een enkele keer betrof het ook de noodzaak van diversiteit als onderdeel van de vitaliteit van groepen. Het zijn woorden die ook worden gebruikt in het SEP: "It is precisely the presence of mutual differences that can act as a powerful incentive for creativity and talent development in a diverse research unit" (p. 9). In lijn daarmee stelt het SEP dat diversiteit geen doel is in zichzelf, maar een middel om verschillende perspectieven en opvattingen samen te brengen. I couldn't agree more. Ook laat academische literatuur over innovatie zien dat echte doorbraken en nieuwe inzichten vaak tot stand komen door mensen bij elkaar te zetten met hele verschillende achtergronden (persoonlijkheden, ervaring, leeftijd, disciplines). Het veronderstelt m.i. ook dat onderzoeksprogramma's en onderzoeksgroepen, en het feitelijke onderzoek, zeker bij veelomvattende thema's, niet al te zeer worden georganiseerd als het vergaren van losse, op individuen toegesneden inzichten (het 'dierentuin-model', met zijn aparte ruimte voor aparte species), maar veeleer volgens het model van de 'biodiversiteit' (soortenrijkdom binnen één en hetzelfde ecosysteem). Samen zijn zij het equivalent voor *multi*-disciplinair versus *inter*-disciplinair.

Intussen speelt het onderwerp ‘diversiteit’ in allerlei varianten en met allerlei dimensies op alle faculteiten; daarvoor was het SEP gelukkig niet nodig. Omdat de Protocollen op het moment dat de visitatiecyclus startte nog geen aparte aandacht vroegen voor diversiteit, werden de faculteiten echter niet aangezet tot het aanleveren van informatie. Dat is ook te zien aan de negen rapporten: het woord ‘diversiteit’ komt daarin veelvuldig voor, in zeer diverse betekenissen, maar geen ervan bevat een separate paragraaf over het onderwerp. Voor nu stel ik vast dat het een belangwekkend thema is voor heden en toekomst, met wat mij betreft de positie van vrouwen, de mix van (onderzoeks-) culturen (‘inclusiviteit’) en de instrumentaliteit t.b.v. innovatie als sleutelbegrippen. Verder verdient het aanbeveling anno 2017 de actuele stand van zaken te noteren, zodat deze bij de volgende visitatie dienst kan doen als nulmeting.

6.4 Integriteit

Anders dan diversiteit diende het thema ‘integriteit’ wel formeel te worden beoordeeld. Blijkens de rapporten en de gesprekken hebben alle faculteiten zich gecommitteerd aan de relevante gedragscodes, in het bijzonder de Nederlandse Gedragscode Wetenschapsbeoefening van de VSNU uit 2004, herzien in 2014 in samenspraak met de KNAW. Ook hebben alle faculteiten en/of hun universiteiten ethische commissies die hetzij vooraf kunnen worden ingeschakeld, in geval van onderzoeksvragen met ethische implicaties, hetzij achteraf in geval van integriteitsproblemen bij of rond het onderzoek zelf. Het zijn zaken waarvoor ook aandacht wordt gevraagd in het SEP en het Disciplineprotocol. Genoemd worden onder meer: omgang met ruwe research data en data management, bewerking van onderzoeksgegevens, het hebben van protocollen voor de opslag van data en aandacht voor reproduceerbaarheid. Dat laatste speelt van oudsher reeds bij juridische sub-disciplines als de rechtssociologie en de criminologie, maar ook steeds meer bij andere deelgebieden van het recht met de sterke toename van empirisch en deels op dataverzamelingen gebaseerd onderzoek. Sommige faculteiten hebben reeds een beleidsdocument aangenomen gericht op datamanagement c.a. Andere integriteitskwetsies betreffen zaken als de afhankelijkheid van specifieke financiers bij contractonderzoek, plagiaat, omgang met co-auteurschappen en correct citeren, met als trefwoorden ‘bewustwording’ en het structureel bevorderen en onderhouden van datzelfde bewustzijn. Verschillende faculteiten organiseerden reeds workshops en studiedagen om daarin te voorzien, met een accent op hele concrete dilemma’s en praktische problemen, en inclusief zaken als een transparante onderzoekcultuur en de mogelijkheid van een gang naar een vertrouwenspersoon of -commissie in geval van twijfel. Of het allemaal voldoende is kan alleen de praktijk uitwijzen.

6.5 Het geven van cijfers

Het Disciplineprotocol stelt dat “[d]e rechtswetenschap (...) niet, zoals vele andere disciplines, afgaat op cijfermatige gegevens maar op een inhoudelijk kwaliteitsoordeel van beoordelingscommissies” (p. 13). In deze zin gaan twee problemen schuil. Eerst wat betreft de aanname met betrekking tot de “vele andere disciplines”. Ik denk dat die onjuist is, ook al laat het woordje “vele” nogal wat ruimte. Ook in andere disciplines is discussie gaande en wordt steeds breder geaccepteerd dat het reserveren van de term ‘kwaliteit’ voor artikelen met een hoge impact-factor en veel citaties geen informatie oplevert die weging overbodig maakt, en dat bovendien dergelijke publicaties en citaties slechts een deel van de betekenis van wetenschap reflecteren. Dat geldt zeker ook voor de andere mens- en maatschappijwetenschappen; ook zij vallen onder het SEP, inclusief de toenemende aandacht voor maatschappelijke relevantie.

Wat betreft de “cijfermatige gegevens” en de impliciete vooronderstelling dat weging overbodig is als er maar genoeg cijfermateriaal beschikbaar is (‘meten is weten’), stelde ik al dat dit voor de rechtswetenschap maar zeer ten dele opgaat. Als een sequeel daarvan kwam in diverse visitatiegesprekken ook de vraag op of het geven van cijfers eigenlijk verplicht is, naast het uitschrijven van de

onderliggende *narratives*, mede omdat, zoals reeds aangestipt (in par. 1.2.4), de huidige schaal erg grofmazig is en geen cijfers achter de komma toestaat. Volgens het SEP moeten echter cijfers (of het equivalent daarvan) worden gegeven voor die eenheden waarvoor expliciet een formele beoordeling is gevraagd. Het leidde, na intern mailberaad tussen de negen voorzitters en ondergetekende, tot de conclusie dat het de commissies niet vrij staat om cijfers achterwege te laten en dat zij in hun rapporten desgewenst melding zullen maken van hun ongemak en/of ongenoegen.

Deze discussie speelt overigens niet alleen bij de rechtswetenschap, maar blijktens informatie van een van de secretarissen ook bij andere disciplines, zoals recentelijk de visitatie van het wiskundige onderzoek aan Nederlandse universiteiten. Volgens de voorzitter van de desbetreffende visitatiecommissie – de Delftse hoogleraar Michiel Dekking, met wie ik daarover correspondeerde – is de beschikbare schaal voor zijn discipline in feite gereduceerd tot twee mogelijkheden, gezien “het feit dat praktisch al het Nederlandse wiskundige onderzoek internationale erkenning geniet” en “een ‘3’ dus geen recht zou doen aan de prestaties”. Ook wijst hij erop dat bij de huidige systematiek desgewenst een instituut als geheel als *world leading* kan worden aangemerkt, terwijl bij een onderzoeksomvang van 10 ft en ca 25 onderzoekers wellicht slechts enkele individuen tot de echte mondiale top behoren. De kwantitatieve rating is daarmee volgens Dekking te schraal om recht te doen aan de verschillen tussen universiteiten en programma’s, terwijl ook hij stelt dat de *narratives* “aanzienlijk meer informatief zijn dan de kwantitatieve scores”. Interessant om dat uit hele andere hoek te horen, in casu vanuit een discipline waarvan menig jurist anders zou verwachten.

6.6 De voordelen van eigenwijsheid van de discipline

In vergelijking met de “vele andere disciplines” van par. 6.5 is er voor de rechtswetenschap geen reden voor al te grote bescheidenheid, noch inhoudelijk noch wat betreft de stand van de kwaliteitsindicatoren. Er is veel bereikt waarop kan worden voortgebouwd. Die trots op het eigene raakt ook aan iets wat via het SEP en in actuele discussies over de rol van universiteiten aan kracht wint, misschien zelfs aan een *revival* bezig is: de groeiende aandacht voor de maatschappelijke relevantie van onderzoek. In 1996 koos de Commissie-Van Gerven nog voor de aanbeveling visitaties “voortaan te beperken tot dat wat werkelijk als wetenschappelijk werk kan worden aangemerkt” (p. 10). De Commissie gaf daarvoor valide redenen, gedreven door pragmatisme en vanuit de behoefte uit een baaierd aan materiaal de kern van de rechtswetenschapsbeoefening naar boven te halen, maar haar aanbeveling is toch tijdsgebonden gebleken.

Tot slot: er zal altijd behoefte blijven aan externe controle op de geleverde prestaties, al is het ‘maar’ vanuit het perspectief van de belastingbetaler en ook al kunnen visitatiesystemen verschillen. Ook staat vast dat er een blijvend beroep zal worden gedaan op het lerend en adaptatie-vermogen van onderzoeksgroepen en faculteitsbesturen: de vakinhoudelijke en bestuurlijke uitdagingen van vandaag zijn niet gelijk aan die van twintig jaar geleden en zullen er enkele decennia na nu waarschijnlijk weer anders uitzien. Criteria als ‘kwaliteit’, ‘relevantie’ en ‘vitaliteit’ zullen echter blijven als meetpunten voor de output van dat alles, ook al zullen de woorden wellicht opnieuw veranderen en zullen er nieuwe accenten worden toegevoegd. Voor nu denk ik dat de rechtswetenschap wat betreft visitaties en indicatoren met een gerust hart kan kiezen voor ‘aanhaken waar het kan’ en voor ‘eigen(wijs)heid waar gepast’. De rechtswetenschap blijkt er een van lange adem, met het SEP als stap in de richting van de discipline, eerder dan andersom. En dat is geen terugkeer naar de situatie van enkele decennia geleden, maar van het omarmen van vooruitgang en van discipline-specificiteit.

ANNEX

Cv van de auteur

(relatief uitgebreid, ter ‘verklaring en onderbouwing’ van een aantal argumenten in dit rapport)

Willem van Genugten (1950) is emeritus hoogleraar internationaal recht aan de Universiteit van Tilburg. Zijn *alma mater* is de Radboud Universiteit Nijmegen, waar hij rechten en filosofie studeerde (afgerond resp. ‘met genoegen’ en *cum laude*) en zijn proefschrift verdedigde.

In het verleden was hij o.m. (en voor zover hier relevant), *visiting professor* aan de Minnesota School of Law, USA (2000-2014), medeoprichter en voorzitter van het Center for Transboundary Legal Development van de Universiteit van Tilburg (2000-2001 en 2005-2013), decaan van de Tilburgse juridische faculteit (2002-2004 en 2010-2011), voorzitter van het bestuur van de Landelijke Onderzoeksschool Rechten van de Mens (1998-2008), voorzitter van het bestuur van NWO-WOTRO *Science for Global Development* (2006-2012), decaan van het ‘Hague Institute for Global Justice’ (2011-2012) en editor(-in-chief) van het *Netherlands Yearbook of International Law* (2005-2016). Verder vervulde hij een aantal beleidsadviesfuncties voor de Nederlandse regering en was hij acht maal lid of voorzitter van een NVAO-audit team of verificatiecommissie.

Op dit moment is hij buitengewoon hoogleraar internationaal recht aan de *North-West University*, Zuid-Afrika, en voorzitter van het Kennisplatform Veiligheid en Rechtsorde van de Nederlandse regering, van het *Committee on the Implementation of the Rights of Indigenous Peoples* van de International Law Association en van het bestuur van Koninklijke Nederlandse Vereniging voor Internationaal Recht. In 2016-2017 gaf hij leiding aan vakgroepen van de sociale en economische faculteiten van de UvT.

Hij publiceerde over een reeks van internationaalrechtelijke onderwerpen, zowel in klassiek-juridische zin als vanuit een multi-/interdisciplinair perspectief, met bijzondere aandacht voor de rechten van de mens (in de breedste zin van het woord) en economische actoren en factoren.

In zijn Tilburgse tijd (1985-2015) was hij als (mede)aanvrager betrokken bij negentien succesvolle grotere onderzoeksaanvragen en opdrachten voor contractonderzoek (meer dan € 50.000 elk). Verder begeleidde hij tot op heden 32 promovendi op hun weg naar de aula en maakte hij deel uit van 55 andere promotiecommissies aan tien verschillende universiteiten (en heeft hij oprecht geen idee of dat vergelijkenderwijs veel of weinig is). In 2012 ontving hij een eredoctoraat van de *North-West University*, Zuid-Afrika, voor zijn “international legal stature”, onder verwijzing naar o.m. een net verschenen hoofdartikel in de *American Journal of International Law*, en zijn “passion for the promotion of international scholarly relations”.